

שיח הקפיטליסט, סובייקטיביות ופסיכואנליזה לאקאניאנית!

סטין ון-הולה!

מאמר זה בוחן כיצד ניתן לאפיין את הסובייקטיביות בתרבות הקפיטליסטית. על סמך הסמינרים המאוחרים יותר של לאקאן XVI, XVII, XVIII ו-XIX, המחבר מתאר בהתחלה את תיאורית השיח הכללית של לאקאן, הכוללת ארבעה שיחים אופייניים: שיח האדון, שיח האוניברסיטה, שיח ההיסטוריה ושיח האנליטיקאי. לאחר מכן, המחבר בוחן את הסובייקטיביות ואת אופן ההתמודדות עם ההתענגות ומראית העין, הכרוכות בשיח חמישי, שיח הקפיטליסט, שנדון על ידי לאקאן (1972). אכן, בדומה לשיחים האחרים ביניהם לאקאן מבדיל, אפשר לחשוב על השיח של הקפיטליזם כעל דרך של התמודדות עם האין-יחס מיני. נטען כי במקרה של נזירות, השיח של הקפיטליסט מתפקד כניסיון להתעלם מן האין-יחס מיני ומן המימד של הלא-מודע. הפסיכואנליזה, לעומת זאת, בולטת בהדרה מראש משיח. במקרה זה, הדרכים הצרכניות להתייחס אל האחר עשויות להציע מראית-עין, וכך גם אפשרות להמציא צורת התייחסות אל הזולת. שתי ויניטות קליניות מוצגות כדי להמחיש את הפרספקטיבה הזאת: אחת נוגעת למבנה הנזירי ואחת נוגעת למבנה הפסיכואנליטי.

מבוא

הרעיון שתרבות צרכנית תלחלה למרקם החברה אינו חדש. לא רק שיש מעט דיון ציבורי על חלופות לשוק החופשי, המודל הזה התפשט לחיים החברתיים-תרבותיים שלנו (McGowan, 2004, Sennett, 2006, Verhaeghe, 2014, More, 2015). מחברים אחדים טוענים שהקפיטליזם כופה את מנהגיה של חשיבה מוכוונת-שוק על כל תחומי חיינו, ומשפיע בצורה עמוקה על האופן בו אנו חווים ומבינים את עצמנו ואחרים. ואכן, כיום הקפיטליזם מעצב את חוויית הסובייקטיביות שלנו. מרקוזה (1964) טוען שהקפיטליזם משלב אנשים במודל של צרכנות, שם הם עובדים וצורכים יותר ממה שהם צריכים. דבר זה לא רק נושא השפעות מזיקות על הסביבה ועל החיים החברתיים, אלא גם מזהם את החיים הנפשיים על ידי התקנת צרכים מזויפים שאנשים רוצים לספק. סנט (2006) טוען שהתרבות הקפיטליסטית העכשווית מרמזת על תשוקה להרס עצמי הקשורה לצריכה מוגברת, וורהגה (2014) טוען כי, עם ההתמקדות החזקה שלהם בהצלחה ובאוסר, הן הקפיטליזם והן התרבות הניאו-ליברלית מערערים את חוויית הזהות.

במאמר זה אני מתמקד בעבודה המאוחרת יותר של ז'אק לאקאן, על מנת ללמוד כיצד אנו יכולים לאפיין את היחס בין הסובייקט לבין האחר, ובין סובייקט ואובייקט בתרבות קפיטליסטית. בסוף שנות השישים והשבעים, לאקאן דן לעיתים בהשפעת התרבות הקפיטליסטית על היווצרות הסובייקט. בהתאם לרעיון הכללי שלו שהסובייקט האנושי מתהווה דרך משחק המסמנים¹, שמקורו בסדר הסמלי, בתקופה זו של עבודתו הוא הניח גם כי הסדר הסמלי של הקפיטליזם מעצב את הסובייקט באופן ייחודי. התרבות הקפיטליסטית משפיעה על האופן שבו אנו מתמודדים עם מצוקה וסבל; היא מעצבת את האופן בו אנו מתייחסים לאחרים; היא קובעת את האופן שבו הלא-מודע פועל; והיא משפיעה על סוג הבקשה לעזרה שאדם יכול להפנות אותה לפסיכואנליטיקאי. ואכן, בתחילת שנות השבעים (1972) הצביע לאקאן על כך ששיח הקפיטליסט החל להחליף את השיח המסורתי של האדון. הדמות הקלאסית של האחר, אשר נשענת במידה רבה על מבנה השיח של האדון, נמוגה (Žižek, 1999), דבר שהשפיע על הסובייקט עד כדי צורך לבחון מחדש את האופן שבו אנו עובדים מבחינה קלינית (Miller, 1993).

בעודי עוקב אחר קו ההיגיון של לאקאן, העניין שלי הוא בעיקר קליני. מחברים אחרים חקרו את הדיון של לאקאן על הקפיטליזם במונחים של מעורבותו הכוללת בעבודתו של קרל מרקס (למשל, McGowan, 2004, Bryant, 2008, Pavón-Cuellar, 2009, 2011, Bruno, 2010; Tomšič, 2015). המטרה שלי שונה בכך שאני מתמקד במבנה הקפיטליזם

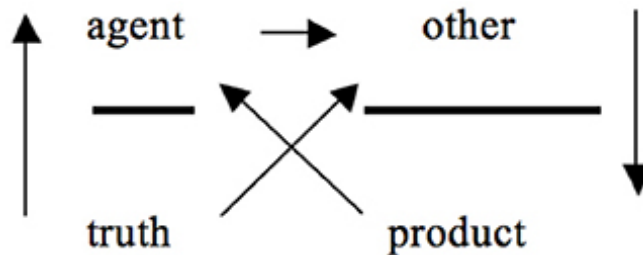
¹ לדוגמה, ההתייחסות לרעיון זה בסכמה-R (Lacan, 1959) ובשיח האדון מתוך תיאוריית השיחים של לאקאן (Lacan, 1969–1970).

כפי שמנוסח בהצהרותיו של לאקאן על השיח של הקפיטליסט (le discours du capitaliste), ועל השלכותיו הקליניות. ב- 1972 החשיב לאקאן את השיח הזה כגרסה מתוקנת של שיח האדון.

בהתבסס על סמינרים XVI, XVII, XVIII ו-XIX, אני ראשית מתאר את תיאורית השיח הכללית של לאקאן. אני מסביר את ארבע העמדות של כל שיח, את ארבעת השיחים הראשונים שבהם הוא מבחין (כלומר, שיח של האדון, האוניברסיטה, ההיסטוריה והאנליטיקאי), ושינויים נוספים שעשה לאקאן לתיאוריה שלו כשהוא מתמקד במראית-עין, התענגות, התענגות-עודפת, ואין-יחס. בעקבות זאת, אני בוחן כיצד הסובייקט עוטה צורה בשיח של הקפיטליסט ובאופן ההתמודדות עם ההתענגות שהשיח החמישי של לאקאן מחייב. ואכן, בדיוק כמו השיחים האחרים שלאקאן מבחין בהם, על השיח של הקפיטליזם ניתן לחשוב כעל דרך של התמודדות עם האין-יחס מיני. לבסוף, מוצגות ההשלכות הקליניות של העבודה עם השיח הזה. מצד אחד אני בוחן את השקפותיו של לאקאן על דמותו של הקדוש, שהוא מנגיד לקפיטליסט, ומציעו כמודל לפסיכואנליטיקאי. מאידך גיסא, אני מדבר על שתי ויניטות קליניות; אחת שנוגעת למבנה הנורוטי ואחת שנוגעת למבנה הפסיכוטי. בשני המקרים אני דן באופן שבו מתפתח שיח הקפיטליסט, ומציין כי בעוד שבהקשר של נורוזה, שיח הקפיטליסט מעיד על אסטרטגיה של בורות, עשויה להיות לו השפעה מייצבת בפסיכזה.

אלמנטים של תיאוריית השיח הלאקאניאנית

לאקאן (1969-1970) פירט לראשונה את תורת השיח שלו בסמינר XVII, שם הוא מבחין בארבעה שיחים²: השיח של האדון, השיח של האוניברסיטה, השיח של ההיסטוריה והשיח של האנליטיקאי. ארבעת השיחים האלה כולם בעלי אותו מבנה, ומורכבים מארבע עמדות: סוכן, שמאל למעלה; אחר, למעלה מימין; האמת, שמאל למטה; התוצר, ימין למטה (איור 1)³ מחוברות באמצעות מערך קבוע של חצים.

איור 1 - המבנה הכללי של השיח והיחסים בין כל העמדות (על-פי לאקאן, 1969-1970, עמ' 93, 196, לאקאן, 1972, עמ' 40).

מה שחיוני לארבעת השיחים הוא ש"סוכן" מתאווה⁴ פונה אל "אחר", דבר אשר מצוין בחץ העליון האופקי. במעבר מ"סוכן" ל"אחר" אנו מזהים את הנטייה האנושית ליצור קשרים חברתיים. אולם, כאן לאקאן אינו מבטא סוג כלשהו של השקפה רומנטית על יחסי הגומלין בין בני האדם, אלא מדגיש כי היחסים בין "סוכן" ל"אחר" מסומנים על ידי "הפרדה של אי-אפשרות" (Verhaeghe, 2004, עמ' 59; ברוננו, 2010): המסר שהסוכן שולח לעולם לא מתקבל כפי שנועד להתקבל. לאקאן (1969-1970, עמ' 174) מסביר כך: "השורה הראשונה כוללת יחס, המצוין כאן בחץ, שתמיד מוגדר בלתי אפשרי. בשיח של האדון, למשל, אין זה אפשרי, למעשה, שיהיה אדון שיגרום לעולם כולו לתפקד. לגרום

² דיונים נוספים בתיאוריית השיחים של לאקאן ניתן למצוא ב (Verhaeghe (1995), Bracher (1994), Clemens and Grigg (2006) ו (Žižek (2006).

³ כפי שביאנקי (2012, עמ' 116) מציין: "שיח (Discourse) הוא למעשה נגזרת אטימולוגית מן ה *discursus* הלטיני: כלומר, לרוץ ממקום למקום. השיח הלאקאניאני הוא למעשה מערכת סטרוקטורלית של מקומות וזיקות המסדירים את האינטראקציה בין מונחים אלה, כלומר, הריצה (*currere* בלטינית) שלהם ממקום למקום וחילופי המקומות ההדדיים ביניהם.

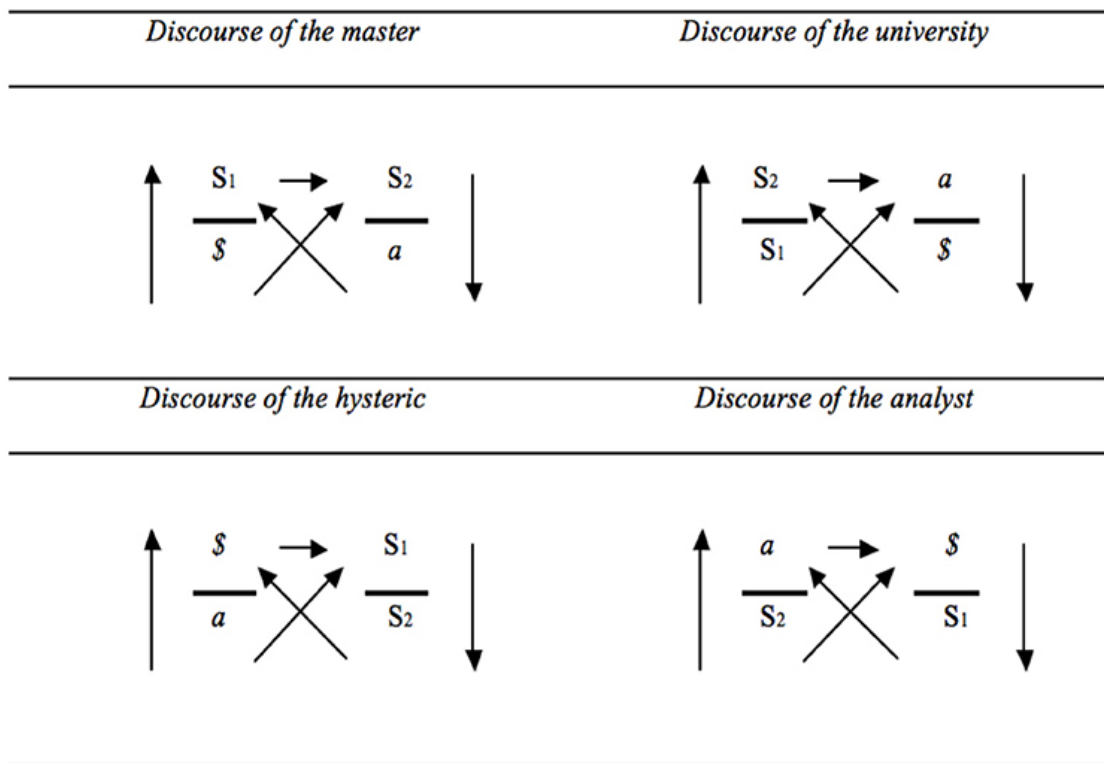
⁴ בתחילה מציין לאקאן את מיקומו של 'הסוכן' כמקום של האיווי (לאקאן, 1969-1970, עמ' 93).

לאנשים לעבוד זה אף מעייף יותר, אם משהו באמת צריך לעשות את זה, מאשר לעבוד בעצמו". אכן, הפנייה של הסוכן לעולם לא מעוררת תגובה הדדית, ולכן שום חץ חוזר לא מחבר את ה"אחר" בחזרה ל"סוכן" (ראה איור 1).

החלק התחתון של הנוסחה מדגיש את הצד הנסתר של השיח. המיקום הראשון בצד שמאל למטה הוא "אמת", אשר מחובר למיקום של ה"סוכן" על ידי חץ המצביע כלפי מעלה. חץ זה מעיד על כך שכל הפעולות שנעשו על ידי הסוכן בשיח נתון נשענות על אמת נסתרת. ואכן, מאפיין של כל שיח הוא כי אלמנט מודחק מניע את פעולותיו של הסוכן, וכי הדחקה זו יוצרת אפשרות של קשר חברתי, המיוצג ברמה העליונה של השיחים. ברוח דומה, ל"אמת" יש גם השפעה על עמדתו של ה"אחר", אשר לאקאן מדגיש על ידי יצירת חץ נוסף (אלכסוני).

החץ המצביע כלפי מעלה (צד ימין של איור 1) מציין שלפנייה של הסוכן לאחר יש אפקטים: נוצר "תוצר". תוצר זה מזין את הסוכן, אך הוא כובש עמדה שלילית ביחס לאמת שהניעה את השיח.

בשיח של האדון (ראה איור 2), מסמן אדון (S1) מנוסח על ידי הסוכן, ומוטל על האחר שאמור לתפקד באמצעות ידע (S2). באורח אופייני, מהלך שתלטני שכזה נשען על ההדחקה של שישוע סובייקטיבי (\$), וכתוצר של האחר הוא מצטמצם למצב של אובייקט (a). לדוגמה, מטפל יכול לומר לפציינט הפובי שלו להיות אמיץ (S1) ולהתמודד עם ההמון שהוא ירא מפניו על ידי היצמדות להנחיות ספציפיות לגבי האופן שבו אדם עשוי לנהוג בקבוצות (S2). על-ידי אימוץ סגנון מצווה כזה המטפל שם את אי-הוודאות שלו במצבים חברתיים (\$) בצד, ועל ידי הציות למטפל, הפציינט מצטמצם לכדי פשוט במשחק האינטראקציות החברתיות, אשר בסופו של דבר ייצור אי-נחת נוספת (a) שעשויה לעורר את ניסוחן של הנחיות חדשות (S1).

איור 2 - שיח האדון, שיח ההיסטורית, שיח האוניברסיטה ושיח האנליטיקאי (על-פי: לאקאן, 1972, עמ' 40).

הניסוח הפעיל של תלונות (\$) וחיפוש אחר אחר שמונחת לו תשובה (S1) על מה שמפריע לסובייקט, הוא מרכזי לשיח של ההיסטורית. השיח הזה מדכא את האמת שלפיה כל איווי נשען על חסר שעליו אי אפשר להקל (a), ובדרך

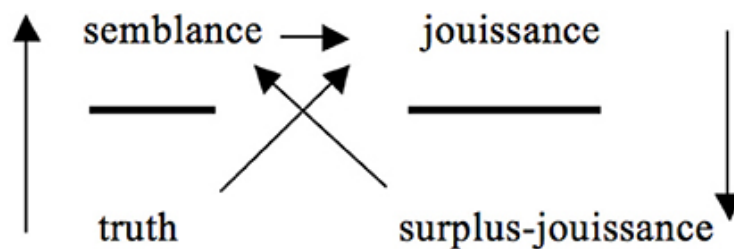
כלל מסתכם בהפקת נרטיבים (S2) שאינם פותרים את החסר הבסיסי (a), אלא למעשה גורמים לעצבנות (irritation) נוספת (\$).

השיח של האוניברסיטה מבוסס על הכרזה של ידע (S2). ידע כזה תמיד נשען על קבלת דוגמות והנחות (S1), אבל דבר זה מוזנח בשיח הזה. באורח אופייני, האחר מונח במקום של האובייקט (a). זה יוצר אי-נחת (\$), אשר מתדלקת יצירת ידע נוסף (S2).

לבסוף, בשיח של האנליטיקאי, האנליטיקאי כסוכן שמתעמת עם האחר עם מה שמכונה אובייקט a, מצוין מבחינה לוגית a. האובייקט a מתייחס לדחף או לשארית הקשורה להתענגות שלא ניתן לשיים ומתדלקת את האיווי⁵. לדוגמה, שתיקתו של האנליטיקאי, שלעתיים קרובות מביכה את האנליזאנד שמצפה להדדיות באינטראקציה, יכולה לתפקד כאובייקט a (ראה לאקאן, 1971, עמ' 25). על ידי תפיסת המקום של האובייקט (a) האנליטיקאי יוצר מקום שבו, באמצעות דיבור אסוציאטיבי חופשי, שיסוע סובייקטיבי יכול להיות מהובר (\$). על מנת להקדיש תשומת לב מיוחדת לסינגולריות של המטופל, האנליטיקאי מניח בצד רעיונות שנקבעו מראש לגבי מטופלים ופתולוגיות (S2), כך שמסמני מפתח המציניים את הסובייקטיביות של האנליזאנד (S1) יכולים להיות מנוסחים, דבר שמתדלק (fuels) את עמדתו של האנליטיקאי כאובייקט a.

מראית-עין והתענגות בשיח

בסמינר XVIII (למשל, לאקאן, 1971, עמ' 25) ובסמינר XIX, לאקאן (למשל, לאקאן, 1971-1972, עמ' 67) קצת ניסח מחדש את העמדות שכונו לראשונה "סוכן", "אחר" ו"תוצר" (ראה איור 3), מה שמורה על כך שהעיסוק בשיח מעל הכל משמעו שמאן שהוא עושה שימוש במראית-עין. במהלך הוראתו פירש לאקאן את מושג מראית העין בדרכים מגוונות (Grigg, 2007). בשנות החמישים הוא משתמש במושג מראית-עין ("le semblant") כדי להתייחס לעולם המופעים המותקן באמצעות הדמיוני. באותו רגע מראית-עין היא תופעה דמיונית שיש להבדילה מן הסמלי. ככל שלאקאן פיתח את תיאורית השיח שלו, כל זה השתנה באופן עמוק. בשלב זה הוא מציע, כי עובדת היחסים החברתיים ככזו משמעה מראית-עין, דבר שמתבטא בהצהרה הבאה: "השיח ככזה הוא תמיד שיח של מראית-עין" (לאקאן, 1971-1972, עמ' 226). מעתה ואילך נפרס שיח כאשר משהו מזייף עמדה ביחס לאחר; מראית העין הינה "האובייקט הנאות המתבסס על מה שכלכלת השיח מסדירה את עצמה" ("לאקאן", 1971, עמ' 18). לדוגמה, השיח של האדון מתגבש אם משהו משחק את תפקידו של הסוכן הפוקד.

איור 3 - המבנה הכללי של השיחים בהם מבחין לאקאן בסמינר XIX (מבוסס על לאקאן, 1971-1972, עמ' 67, 193, לאקאן, 1972, עמ' 40).

בסמינר XIX, המקום של האחר מתואר כמקום ההתענגות (לאקאן, 1971-1972, עמ' 193). כאן מגדיר לאקאן את ההתענגות כמימד מטריד בחוויית הגוף, מה שהופך את הסובייקט לבלתי מסוגל לחוות את עצמו כישות עצמאית

⁵ בסמינר XVI מתאר לאקאן את אובייקט a כך: "אמרתי כי ה a הוא זה אשר קובע את ההבחנה בין אני כמה שתומך בשדה של האחר, אשר ניתן להוסיף גם כשדה של הידע, ואת "האני של ההתענגות" (1968-69, עמ' 135). בהקשר זה, "האני של ההתענגות" מתייחס לעובדה כי בתור יצור חי בעל גוף, אני מסומן על ידי הדחף. אני כמה שתומך את השדה של האחר, מצידו, מתייחס לעובדה שאני משתמש בשפה כדי לסמן את עצמי ואת העולם".

ונהנית (לאקאן, 1971-1972, עמ' 217). התענגות היא מפריעה מאד. זהו מימד של האחרות שכולנו צריכים להתמודד אתו. אכן, עצם הרעיון של "התמודדות עם זה" מעיד על שיח; דהיינו, על העובדה שאנו מטפלים בהתענגות על ידי פנייה לסוכן או מראית-עין, שמצופה מהם לנהל את הדבר: ההתענגות מעוררת נידוד של מראית העין. שורש ההתענגות נמצא במעמד המבני הבלתי-מתפקד שיש לגוף עבור בן האנוש (לאקאן, 1971-1972, עמ' 217).

מה שאופייני לשיח הוא, שהוא עוטף מראית-עין סביב התענגות, וכתוצאה מכך ההתענגות אינה עוד בלתי-מוגבלת, אלא מותנית על ידי האלמנט התופס את מקום מראית העין. בתמרון הזה נוצר קשר חברתי: "מהו שיח? זה מה שבהסדר של מה שעשוי להיווצר בגלל קיומה של שפה, שמייצר את תפקיד הקשר החברתי" (לאקאן, 1972, עמ' 51).

התענגות-עודפת כתוצר של שיח

בתחילת שנות השבעים לאקאן מציין לעתים קרובות שתוצר השיח מייצר "התענגות-עודפת" (למשל, לאקאן, 1971-1972, עמ' 193). בגיבוש המושג שלו "התענגות-עודפת", לאקאן מתבסס על "ערך-עודף" של מרקס. ב"קפיטל" של מרקס (1999), מושג הערך העודף מוגדר כהפרש בין ערך החליפין של מוצרי העבודה (סחורות) לבין הערך אשר עולה בקנה אחד עם המאמץ של ייצור מוצרים אלה, כלומר, אמצעי הייצור וכוח העבודה. במערכת כלכלת השוק שלנו, אומר מרקס, הכסף הוא הקריטריון המובהק למדוד את כמות הערך שממומש. בתוך המערכת הקפיטליסטית צבירת ערך-עודף נדמית להיות המטרה היחידה. עשיית רווחים והרחבת ההון הם המניעים את הקפיטליזם. עם זאת, השגת ערך-עודף אפשרית רק על ידי מכירת סחורות שעברו פטישיזציה במחיר גבוה מהערך המיוחס לעבודה שהפיקה אותן. אם מוחלפים ערכים שווים, לא ניתן לממש ערך-עודף.

מרקס מצביע על כך שהגשמת המטרה הזאת תלויה בתעלול, וזה הטריק הערמומי הזה שמעניין את לאקאן (1968-1969, עמ' 64-65, Vanheule and Verhaeghe, 2004). בשוק, הקפיטליסט קונה כוח עבודה כדי לייצר סחורה. מרקס טוען כי הטריק שמיושם בתהליך זה הוא שהקפיטליסט משלם לעובד כפי שהוא צריך, אבל פחות משווי השוק של מה שהפועל ייצר בפועל. במלים אחרות, בתהליך החלפת הערך (כוח עבודה / כסף) הקפיטליסט מסתיר עודף כספי מאחורי גב העובד, ומתנהג כאילו גם הוא עבד קשה בתהליך הייצור. כאן טוען מרקס כי הקפיטליסט חייב להסתיר את חיוכו: "אחרי צחוק לבבי, הוא עוטה מחדש את המָרְאָה הרגיל שלו" (מרקס, 1999, עמ' 126). צחוק זה נובע מהעובדה שהערך שנוצר במהלך יום העבודה הוא למעשה הרבה יותר גבוה ממה שהקפיטליסט משלם לפועל.

מהייצור הקפיטליסטי משתמע כי פלוני כבר לא עובד רק על מנת לספק צרכים ועוצר ברגע שהם קיבלו מענה. הייצור ממשיך מעבר לסיפוק הצרכים, דבר שמביא ליחס פטישיסטי לערך-עודף (Tomšič, 2012, 2015). לאקאן (1968-1969, עמ' 64-65) מסכם כי הרווח הסודי של ערך-עודף הוא גם התוצר וגם המנוע של מערכת הייצור הקפיטליסטית. עם זאת, למרות הניכוס של ערך-עודף, מרקס מדגיש כי הקפיטליסט אינו נהנה באופן אישי ממה שהוא מרוויח. הקפיטליסט הוא רק התמיכה שגורמת למערכת לנוע. לכן, מה שהמערכת הקפיטליסטית מייצרת הן הנחות ופנטזיות של סיפוק, בעוד שלמעשה אף אחד לא נהנה (McGowan, 2004). ואכן, זה מה שלאקאן גם מדגיש כאשר הוא ניגש לניתוחים הסוציו-אקונומיים של מרקס: "יש רק סימפטום חברתי אחד: כל פרט הוא למעשה פרולטר" (לאקאן, 1974, עמ' 187).

יתר על כן, לאקאן מציע שהמבנה הכללי של השיח הוא "הומולוגי" למערכת הקפיטליזם שתוארה על ידי מרקס, ולכן הדיון לעיל על ערך-עודף הוא רלוונטי. שתי המערכות מייצרות אלמנט של עודף, שביחס אליו נוצר יחס פטישיסטי. בייצור קפיטליסטי ערך-עודף ו/או סחורות עוברים פטישיזציה, בעוד שבשימוש בשיח נוצר יחס פטישיסטי עם התענגות-עודפת (plus-de-jouir) (לאקאן, 1968-1969, עמ' 45; Tomšič, 2012).

הומולוגיה פירושה שהמבנה שלהם זהה (Regnault, 2005): בעוד שהם מופיעים בצורה אחרת, השימוש בשיח וייצור קפיטליסטי מצייתים לאותה לוגיקה. כשאנחנו משתמשים בשיח נוצרת שפה, במערכת קפיטליסטית נוצרות סחורות.

עם זאת, באמצעות הליך של חילופין משהו אובד. בשימוש בשיח פלוני נגזל מדבר מה: בניסיון לגשת להתענגות באמצעות שפה, ולמצוא לה פתרון באמצעות הקשר החברתי, נוצרת התנסות של "מעבר" בלתי-מהובר. שימוש במסמנים על מנת לשקיים התענגות מעמת את הדובר עם מנה של מתח גופני שאינו אינהרנטי לשפה: התענגות-עודפת שיכולה להיות ממוקמת רק בפנטזיה או במחשבת השווא באה לקדמת הבמה. בדיוק בנקודה זו התפקיד של צחוק יכול להיות ממוקם. במערכת של מרקס, הצחוק מתייחס לרווח של ערך-עודף של הקפיטליסט, ולתהליך הניכור שדבר זה כרוך בו. בשימוש בשיח, צחוק מתייחס להתענגות-עודפת אשר אינהרנטית בניכור שלנו במסמן.

בהסבר על התענגות-עודפת, לאקאן מכוון אל הבדיחה. בזמן שאנחנו מדברים אנחנו תמיד גם מפטפטים שטויות, ובגלל זה אנחנו צוחקים. עם זאת, מדוע בדיוק מעוררת הבדיחה צחוק? לאקאן (1968-1969, עמ' 64) מציע את הדברים הבאים: "היא [הבדיחה] מעוררת צחוק, בסופו של דבר, במידה שהיא למעשה תפוסה בכישלון האינהרנטי לידע". המרדף אחר משמעות באמצעות דיבור מרמז על מבואות סתומים. דיבור הוא תמיד נאמר-למחצה (mi-dire). הוא מחמיץ את הנקודה שלו, והכישלון הזה עולה בקנה אחד עם מנה של התענגות, אשר הצחוק משמש לה כעד. כתוצאה מכך, להתענגות-עודפת יש מעמד של חסר ואבדן (Tomšič, 2015) - שימוש בשפה תמיד מחמיץ את הנקודה; מתבטא בחץ כלפי מטה בנוסחה לשיח - ובו-בזמן הופך את פונקציית השיח לניסיון אינסופי לתפוס את מה שמוחמץ; מתבטא על ידי חץ אלכסוני מהתענגות-עודפת/תוצר למראית-עין/סוכן. יתר על כן, על ידי חיבור המופע של התענגות עודפת לצחוק ולמצג-שווא, לאקאן ממקם התענגות-עודפת ברמה של הלא-מודע (לאקאן, 1971, עמ' 21). במערכת הייצור של מרקס, הקפיטליסט צוחק עם הכסף שהמערכת מייצרת; במודל של לאקאן, המשתמש בשיח צוחק במידה שבה, ברמה של הלא-מודע, נוצר עודף של התענגות שפלונני לא מצליח להשיג בו אחיזה. הלא-מודע נוגע לביטוי המשולב של נאמר-למחצה ושל התענגות-עודפת.

בשיח האדון האובייקט a הוא מרכיב של גופניות ליבידינלית המתואר על ידי השימוש במסמנים, אך אינו מיוצג באמצעות המסמן. זה מה שנשאר כשארית לאחר אכיפת ידע (S2) על התענגות. כאלמנט של פְּלוֹמִיּוֹת סימבולית, האובייקט a בכל זאת גורם לעצמו להיות מורגש כמתח גופני, מסתובב סביב מבט, קול, או במרכיב של פְּלוֹמִיּוֹת אוראלית שיש לקחת פנימה, ופְּלוֹמִיּוֹת אנאלית שיש לתת. בסופו של דבר, התענגות-עודפת הזו נמצאת בסמיכות למסמן אדון (S1), אבל, כפי שהוזכר קודם לכן, היא אינה מתכתבת עם האמת שהשיח תודלק על ידה תחילה.

בסופו של דבר, שיח האדון מדגיש את העובדה שאין תקווה שניתן יהיה אי-פעם להתגבר על שיסוע סובייקטיבי, או שניתן יהיה לפתור אי-נחת אם נתייחס להתענגות באמצעות שפה, מה שאנחנו בדרך-כלל עושים. Unbehagen הוא בלתי פתיר מבחינה מבנית, דבר שמתבטא בנוסחה על ידי העובדה שאף אחד מן החצים לא מגיע ל-\$. זה בדיוק הכישלון, שעולה בקנה אחד עם שיח אדון, שלפי הטענה של לאקאן הופך את השיח האנליטי לאפשרי. באמצעות חקירה של חוסר ההרמוניה הסובייקטיבית על ידי אסוציאציה חופשית, יש חזרה באנליזה למסמנים שמצביעים על ומציינים את הסובייקט.

ברוב הדיונים על התענגות-עודפת, לאקאן מתחיל משיח האדון. בשיח האדון האובייקט a הוא העודף שמראית העין מתעמתת איתו. עם זאת, במונחים של הדיונים המאוחרים יותר של לאקאן על מבנה השיח (איור 3), התענגות-עודפת אינה זהה לאובייקט a, אלא הינה מצבו הסופי של כל שיח (לאקאן, 1971-1972, עמ' 193). בשיח האוניברסיטה הסובייקט השסוע ממלא מקום זה; בשיח ההיסטרית זהו ידע לא-מודע שמתגלה; ובשיח של האנליטיקאי המסמן אדון מפצה על ההתענגות העודפת.

אינ-יחס הוא היסוד החסר של כל שיח

התוצאה שיוצר השיח עומדת תמיד בסתירה לאמת שהניעה בתחילה את הפנייה אל האחר. זה מה שהיעדר חץ בין "התענגות-עודפת"/"תוצר" ל"אמת" מצביע עליו (איורים 1, 3): לתוצאות השיח אין כל קשר לאמת שהניעה אותו מלכתחילה. לעומת זאת, תוצר השיח לא מותיר את הסוכן או את מראית העין בלתי-מושפעים, שזה מה שהחץ האלכסוני המצביע מ"תוצר" בחזרה ל"סוכן" מתייחס אליו. ואכן, לאקאן מדגיש שוב ושוב שהניסיון הבלתי משתנה של הבלתי-האפשריות המאפיינת את הקשר בין סוכן/מראית-עין לבין האחר/התענגות מתבסס על אינ-יחס יסודי. ביסוד הקשר בין סוכן/מראית-עין לבין אחר/התענגות אפשר למצוא אינ-יחס יסודי בין אמת לבין תוצר/התענגות-עודפת, אשר לאקאן ציין לפעמים במשולש קטן (▲) (איור 4) או בקו נטוי כפול (//).

איור 4 - המבנה הכללי של השיח בו מבחין לאקאן, כולל את האינ-יחס ביסוד היחסים בין סוכן/מראית-עין לבין אחר/התענגות (על פי: לאקאן, 1969-1970, עמ' 151).

לפי קו ההיגיון הזה למושג "יחס" (rapport) יש משמעות ספציפית. לאקאן מגדיר את היחסים בין שני מרכיבים במונחים של "יחס", אם החוקים המושלים בקשר ביניהם קבועים. אם זה המקרה, אזי "ניתן לכתוב את היחסים" (לאקאן, 1971, עמ' 65). לפי ההשקפה הזו, כוח הכבידה הוא מערכת יחסים שניתן לכתוב אותה: החל מידע על התכונות הפיסיקליות של אובייקט, כמו המסה שלו וצפיפותו, נוסחאות המאפשרות לחשב כמה זמן יידרש לחפץ לגעת בקרקע כאשר הוא נופל מגובה נתון.

כאשר מיושם הדבר על מיניות אפשר לטעון כי האופן שבו בעלי חיים זכרים ונקבות מקיימים אינטראקציה הוא די אחיד, ותלוי רק במעט באופן ההתנהגות של שני הפרטים (specimens) מאותו המין הביולוגי. אולם, מרגע שאנו מתמקדים בבני האדם, אופי היחסים אינו נתון מראש. בהקשר זה מציין לאקאן (1971-1972, עמ' 18) את "חוסר היכולת לנסח כלל מדויק בנקודה זו". יחס מיני לא נוסד על בסיס הקרנת המניעים הנכונים, אלא הוא תמיד קונטינגנטי, ומעוצב דרך המפגש בין שתי הוויות מדברות: "אם כך זה בשיח שגברים ונשים טבעיים, כמו שאומרים, חייבים לתקף את עצמם ככאלה" (לאקאן, 1971, עמ' 146). לכן, בבני אדם לא ניתן לכתוב את היחס המיני: לא ניתן לקבוע זאת באופן פורמלי במונחים של חוקים קבועים החלים על כל מערכת יחסים מסוימת: "האחר נעדר החל מן הרגע שבו מה שמדובר עליו הוא היחס המיני" (לאקאן, 1971-1972, עמ' 104). לכן לאקאן נותן ליחס המיני איכות של אינ-יחס (non-rapport). בהקשר זה הוא מזכיר גם "חסר ביחס המיני" (לאקאן, 1971, עמ' 167), המצביע על כך שאין מסמן שיכול לשקף את מה שיחס מיני מורכב ממנו. הדברים היחידים שנותרים לבני אדם הם דיבור ושיח, אשר עבור לאקאן (1971, עמ' 83, 148) צריכים להיחשב כאפקט של האינ-יחס. ואכן, כל הדיבור על האינ-יחס המיני הוא רק "נאמר-למחצה" (לאקאן, 1971-1972, עמ' 12), כלומר דיבור שלנצח יהיה ליד הנקודה. אי-היכולת הבסיסית הטבועה ביחס המיני אינה ניתנת לפתרון באמצעות המסמן: "מפגשים מיניים תמיד כושלים" (לאקאן, 1971-1972, עמ' 27), מה שמייצר מצב של ייאוש (לאקאן, 1971-1972, עמ' 115). האפשרות היחידה שנותרה לאנשים היא להמציא דרכים להתמודד עם האינ-יחס.

כתוצאה מכך, לדעתו של לאקאן היחס המיני הוא ממשי. זה "מה שלא מפסיק לא להיכתב" (לאקאן, 1972-1973, עמ' 57). משמעות הדבר היא שכדי ליצור קשר בין אנשים, תמיד יש לגייס את הדיבור. ואכן, בהינתן האינ-יחס שביסוד כל מערכות היחסים, אין אנו יכולים אלא להשתמש בשיח, אשר פותח שדה של מראית-עין: "כי הנער, מה שעומד

על כף המאזניים בגיל מבוגר, משחק-גבר [faire-homme]. זה מה שמייצג את היחס לצד השני ... אחד הנדבכים החיוניים של משחק-גבר זה, הוא לציין בפני הנערה שאותו פלוני הוא כזה. בקיצור, אנו מוצאים את עצמנו מיד במימד של מראית העין "לאקאן, 1971, עמ' 32). זכר פלוני אינו באופן אוטומטי "גבר" ביחס לאישה. רק על ידי הופעה של אדם כגבר או כאישה בשיח, יכול להיווצר קשר בין בני זוג. במילים אחרות: היחס המיני הוא ממשי ולא ניתן לכתיבה; מה שנותר פתוח הוא האפשרות של פלוני להיכנס ליחס המיני. דבר זה אפשרי רק באמצעות שימוש בשיח (ראה גם Vanheule, 2014).

שיח הקפיטליסט⁶

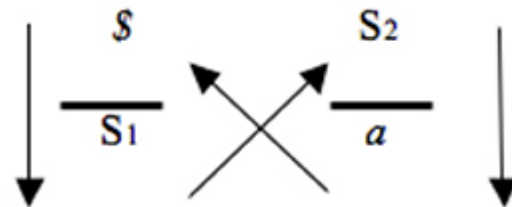
משנות השישים המאוחרות ואילך העיר לאקאן מדי פעם על ייחודיות שיח הקפיטליסט, והדגיש את ההבדל שלו מארבעת השיחים שבהם הבחין לראשונה. לא ניתן למצוא בעבודתו דיון או תיאוריה שיטתיים על השיח הזה. בחלק זה אני מביא קריאה בעבודתו של לאקאן בנושא זה, ומכוון לגיבוש רעיון מקיף יותר על מאפייניו הייחודיים של שיח הקפיטליסט. פרשנויות אחרות לשיח החמישי הזה ניתן למצוא בעבודותיהם של Bruno (2010), Bryant (2008), (Pavón-Cuéllar (2009), and Tomšič (2015). כפי שציין ביאנקי (Bianchi, 2012) בצדק, לאקאן עם השיח החמישי שלו, נותן דין וחשבון לא-מרקסיסטי על התרבות הקפיטליסטית, ומדגיש את הלוגיקה של הצריכה במקום את אופן הייצור שקפיטליזם מצביע עליו. כך גם אני מפרש את שיח הקפיטליסט של לאקאן. פרשנויות מאוחרות יותר של השיח החמישי של לאקאן לא מתמקדות רק בדינמיקה של הצרכנות, אלא עורכות קישורים מפורשים למרקסיזם ובוחנות גם את הדינמיקה של הייצור (למשל, Bryant, 2008, Pavón-Cuéllar, 2009).

באחת הפעמים, במהלך הרצאה באוניברסיטת מילאנו ב-1972, שכותרתה "du discours psychanalytique", הציג לאקאן מודל על המבנה המדויק של שיח הקפיטליסט (ראה איור 5). מודל זה מתמזג עם ארבעת השיחים הראשונים של לאקאן, אך לא ניתן לראותו רק כגרסה נוספת בסדרת השיחים. אחרי הכל, ארבעת השיחים של לאקאן הם בעלי מבנה קפדני: ארבע עמדות מקושרות באמצעות חמישה חיצים חד-כיווניים (תרשימים 1, 3); וארבעה אלמנטים (S, S1, S2, a) מסתובבים בסדר קבוע על פני עמדות אלה (איור 2). שיח הקפיטליסט משבש את המבנה הזה, והוא "מוטציה" של שיח האדון. אכן, לאקאן (1972, עמ' 48) מבין את שיח הקפיטליסט כגרסה העכשווית של השיח הקלאסי של האדון. ואולם בהתייחס לשיח האדון, הוא מכיל 3 מוטציות⁷ (לאקאן, 1972, עמ' 40):

(1) \$ ו- S1 מחליפים מקומות.

(2) החץ משמאל המצביע למעלה, שהופך את עמדת האמת לבלתי ניתנת להשגה בשיח הקלאסי משתנה עכשיו לחץ המצביע כלפי מטה.

(3) החץ העליון האופקי שחיבר בין "סוכן" ל"אחר", או "מראית-עין" ל"התענגות", נעלם.

איור 5 - שיח הקפיטליסט (מבוסס על: לאקאן, 1972, עמ' 40).

⁶ פרשנות אחרת של השיח ההיפר-מודרני, שאינה הולכת בעקבות השיח החמישי של לאקאן, אך לוקחת את תיאוריית השיח של לאקאן כנקודת המוצא שלה, ניתנה על ידי ז'אק-אלן מילר (2005). בראיינט (2008), מצדו, ממקם את שיח הקפיטליסט כלא יותר מאשר אחד מארבעה שיחים בעולם של הקפיטליזם, כשהאחרים הם השיח של הכוח הביולוגי, השיח של ייצור לא-חומרי, ושיח התיאוריה הביקורתית. ⁷ לא כל הכותבים הדנים בשיח החמישי של לאקאן לוקחים בחשבון את שלוש המוטציות הללו. לדוגמה, בראיינט (2008) לוקח בחשבון רק את הצעתו של לאקאן שבשיח הקפיטליסט \$ ו- S1 מחליפים מקומות, אך לא את שתי המוטציות האחרות שאליהן הוא מצביע. לקריאה חלקית כזו יש חולשות משמעותיות. לדוגמה, ההיחלשות של הקשר החברתי והמעמד המשתנה של האמת, המתאימות למשטר הקפיטליזם (ראו למשל מילר, 1993, ז'ז'ק, 1999), נותרו פחות מדי חשופות.

השפעתם של שלושה שינויים אלה היא שמספר מכשולים הטבועים בארבעת השיחים אינם מאפיינים את השיח החמישי. אנחנו יכולים להסתובב בתוך שיח הקפיטליסט כמו מכוניות מרוץ קטנות במסלול המרוצים. ואכן, בשיח הקפיטליסט, האין-יחס נעקף. טומשיץ (Tomšič, 2015, עמ' 220) מתאר זאת כך: "הווקטורים מראים כי שיח הקפיטליסט מתבסס על הדחייה של הבלתי-אפשריות של טוטאליזציה המציינת את השיחים האחרים, בלתי אפשריות שקבועה מבנית על ידי העובדה שהמסמנים מכוונים מערכת פתוחה של הבדלים".

באופן ספציפי, בארבעת השיחים הסטנדרטיים, לעמדת האמת לא מכוון חץ, ומיקום העמדות של "סוכן"/"מראית-עין" ר"אחר"/"התענגות" מושפע משתי עמדות אחרות (שאינן קשורות זו לזו), מה שגורם לתפקודה להיות שגוי באופן מבני. בשיח הקפיטליסט, "היפוך קטן מאוד בין ה-S1 לבין ה-\$, שהוא הסובייקט, מספיק כדי שהוא יפעל כאילו הוא על גלגלים, הוא לא יכול לרוץ טוב יותר, אבל הוא למעשה פועל מהר מדי, הוא אוזל, הוא אוזל כך שהוא מכלה את עצמו"⁸ (לאקאן, 1972, עמ' 48). ואכן, מה שמאפיין את שיח הקפיטליסט הוא שבעוד שארבעת העמדות נותרות שלמות, המסלולים שמרכיבים החצים משתנים: לכל המקומות מגיע חץ אחד, כך שנוצר מעגל סגור של חצים. את הפער המבני המציין את ארבעת השיחים הסטנדרטיים לא ניתן למצוא בשורש השיח החמישי הזה, אשר, כביכול, גורם לו לרוץ על גלגלים. עם זאת, לאקאן מציע שבסופו של דבר, זה שמתפקד על פי קווי המתאר של תהליך הריצה החלקק הזה מכלה את עצמו, ונצרך (consumed). רעיון אחד שהציטוט לעיל מבטא, הוא שבשיח הקפיטליסט הסובייקטיביות עוברת השחתה. הסיבה המבנית העיקרית לכך היא שבשיח הזה, המרחק בין \$ ל-a הולך לאיבוד: *המתח הגופני שנמצא בהלימה להתענגות עודפת מפריע לסובייקט*.

בדיוק כמו בשיח של ההיסטרית \$ ממוקם ברמה של הסוכן/מראית-עין. אכן, השיח של הקפיטליסט מתחיל למעשה מחוויית השיסוע הסובייקטיבי. בהתאם לעבודתו הקודמת, לאקאן מציע שהסובייקט הוא, מצד אחד, אָפְקָט קונוטטיבי (connotative) של שימוש בשפה - "המסמן הוא מה שמייצג סובייקט עבור מסמן אחר" (לאקאן, 1972, עמ' 51). מצד שני, הסובייקט נקבע על ידי האובייקט a, שהוא הסיבה המבנית לאיווי - "האובייקט a הוא התמיכה האמיתית של מה שראינו מתפקד, והוא מתפקד כך בדרך טהורה יותר ויותר על מנת לפרט כל אחד באיווי" (לאקאן, 1972, עמ' 52). אולם, באופן אופייני ביותר, האדם מצוין על ידי מיניות, שאינה מאורגנת באופן אינסטינקטיבי, ומרכיבה את "מה שבו אדם לעולם אינו חש בנוח" (לאקאן, 1972, עמ' 38). בשיח של ההיסטרית ה-Unbehagen שמושג כך מביא לפנייה אל האחר. שיח הקפיטליסט, לעומת זאת, אינו מפיק תועלת מהקשר החברתי: "קפיטליזם, זו הייתה נקודת המוצא שלו: להיפטר ממיין" (לאקאן, 1974, עמ' 34). אכן, שיח הקפיטליסט מכוון ישירות לשורש הבעיה, וזה מה שמראה החץ משמאל למטה. השיח הזה אינו מכיל את אי הנחת של השיסוע הסובייקטיבי כמבני אלא מכוון לקבל בחזרה את אי הנחת בתוך המערכת עצמה. זהו שיח שבו יש תשובות לאי נחת זו: קיים S1 שעונה ל-\$ ומתפקד כאמת עבור הסובייקט השסוע. לדוגמה, בתרבות הצריכה המערבית המודרנית שלנו, חוסר שביעות רצון לעתים קרובות נחשב לתוצאה של זה שטרם הושג האובייקט הנכון ומציע כי מצב של סיפוק סובייקטיבי יושג ברגע שאובייקט זה יושג. במילים אחרות, למראית העין של להיות לא מרוצה ניתן לענות עם S1 של שם מותג או מוצר המציע הבטחה לסיפוק. שיח הקפיטליסט מטפח באופן פעיל את מראית העין של חוסר סיפוק, וכן פנטזיה של עצמאות, שלמות וחיוניות (Tomšič, 2015). השוק⁹ מספר לנו מה אנחנו צריכים: הסחורה שהוא מספק. כל אלה הם

⁸ בצרפתית הטקסט הולך כך: "une toute petite inversion simplement entre le S1 et le \$, qui est le sujet, ça suffit à ce que ça marche comme sur des roulettes, ça ne peut pas marcher mieux, mais justement ça marche trop vite, ça se consomme, ça se consomme si bien que ça se consume." בתרגום שלי הרפרנס לצריכה הולך לאיבוד, ועדיין, לתרגום את הפעלים הצרפתיים "se consommer" ו "se consumer" כ"לצרוך" (to consume) מפספס במידה רבה את הרמז של המשפט, והוא הרעיון שעצם ההצלחה של השיח הזה היא גם הפיאסקו שלו עצמו.

⁹ לאקאן (1969-1970, עמ' 92) קושר באופן הדוק את הרעיון של השוק למסמן האדון.

S1ים: אלו הם מסמנים מבודדים שהצרכנים תופסים בתור האמת של אי הנחת שלהם. ואכן, בתוך שיח הקפיטליסט, המוצרים המרכיבים את השוק מהווים אמת רודנית שלה כפוף הסובייקט.

התנועה מ-\$ שסוע ל-S1 משקפת הכחשה של האיכות המבנית של השיסוע הסובייקטיבי. מצד אחד שיח הקפיטליסט מתחיל משיסוע סובייקטיבי, ועדיין, מצד שני התנועה לקראת S1 מציעה שניתן להתגבר על השיסוע הסובייקטיבי על ידי ניכור במסמן אדון. זו עדות לתנועה כמו-פרוורטית: בעוד שבפרוורסיה "הסובייקט בעצמו דואג לפצות על הפגם של האחר" (לאקאן, 1969-1968 עמ' 265), בשיח הקפיטליסט S1 מקודם בזהירות לפצות על הפגם של הסובייקט. בשני המקרים, הפגם הסובייקטיבי נחשב כפך-תקנה, ולכן שיח הקפיטליסט מתואר לעיתים קרובות במושגים של פרוורסיה מוכללת (Mura, 2015). בקו אחד עם פרשנות זו לאקאן (מסמך שלא פורסם ממפגש ה-6 בינואר 1972), מניח דחייה של סירוס סמלי בבסיס שיח הקפיטליסט: "מה שמבדיל את שיח הקפיטליסט הוא: Verwerfung, דחייה, דחייה מכל שדות הסמלי... של סירוס". בתוך ההיגיון הקפיטליסטי, החסר בלב הסובייקטיביות לא נתפס כתוצאה מבנית של שימוש במסמנים, אלא כתסכול מקרי שניתן לתקן בשוק ההיצע והביקוש. ההנחה שקיים S1 לכל אי-נוחות מושרשת טבועה בשיח הזה.

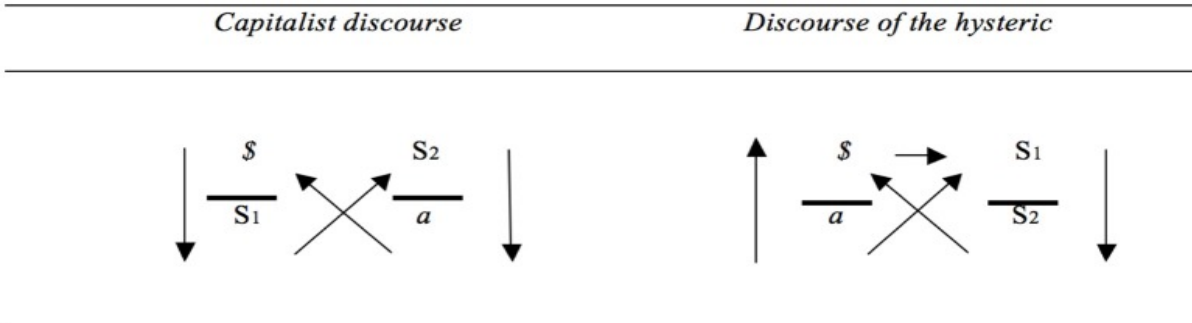
כתוצאה מכך, שיח הקפיטליסט מרמז על פרטיקולריזציה של איווי שמטופל כאילו היה תביעה. בעוד שבשיח הקלאסי האיווי ייחודי בכך שלא ניתן לפתרו באמצעות המסמנים, שיח הקפיטליסט מציע שאכן קיימים פתרונות ספציפיים להתמודדות עם השיסוע הסובייקטיבי: השוק נמצא שם על מנת לספק את תביעות הצרכנים. כתוצאה מכך, בנקודה של האיווי, ההיגיון הקפיטליסטי מוביל לניצול: "ניצול האיווי, זו ההמצאה הגדולה של שיח הקפיטליסט" (לאקאן 1973a, עמ' 97). שיח זה מנצל את האיווי כך שהוא נוהג בו כשאלה ספציפית שיכולה לקבל מענה באמצעות פתרונות פרקטיים. ציווי הסופר-אגו האופייני לזמנים הקפיטליסטיים נוגע בכורח לספק איווי באמצעות צריכה (McGowan, 2004). השוק מספק שטף של מוצרים ושירותים כדי להיענות לתביעות האנשים. לאקאן הציע שיש לכך אפקט מרגיע: "לא יכולנו לעשות דבר טוב יותר, על מנת שאנשים ינהגו בעצמם עם מעט שלווה" (לאקאן 1973, עמ' 97). מכל מקום, כפי שנראה אחר-כך, זה קורה גם בנקודה של סובייקטיביות במחיר מסוים.

באופן מעניין, בעקבות ז'יזק (Žižek), בריאנט (Bryant, 2008, עמ' 3) מציע שתחת משטר הקפיטליזם, השאלה העקרונית של הסובייקט אינה "למה אני מתאוה" אלא "למה עלי להתאוות", שזו "אינה שאלה על אובייקטים, אלא שאלה אודות אותם תנאים תחתם הסובייקט עשוי להיות נחשק (desired) על ידי האחר". אכן, זה עקרון לאקאניאני בסיסי שהאיווי שמושל בסובייקט מתווך במהותו על ידי האיווי של האחר: "האיווי של האדם הינו האיווי של האחר" (לאקאן, 1960, עמ' 690). בתוך שיח הקפיטליסט זה אומר ששחורה לא תועדף כל כך בשל איכויותיה האינהרנטיות, אלא בהתאם למידה בה היא מוערכת על ידי האחר. אכן, זה האופן בו לעיתים קרובות השיווק מתקדם, מוצרים מוצגים כנחשקים מאד על ידי ידוענים, שמכווינים את מאוויי הצרכנים.

ללא ספק, ניצול זה של איווי יכול לעבוד כיוון שה-S1 ששיח הקפיטליסט מנסח כתשובה אינו אקראי: S1 מתייחס למערך ידע שלם, S2, שמבטיח את התאמת התשובה. אמנם, לפי לאקאן (1969-1970), יש הלימה בין מדע עכשווי לשיח הקפיטליסט. לדעתו, שיח הקפיטליסט מעורב ב"הזדווגות מסקרנת עם המדע" (לאקאן, 1969-1970, עמ' 110). המדע מבטיח¹⁰ את ההתפתחות של S2, באמצעותו S1 גדל להיות יותר ויותר חדשני, וכתוצאה מכך, תשובות ישנות חייבות להיות מוחלפות באופן קבוע בחדשות. בשיח הקפיטליסט, S1 אינו עוגן קבוע, אלא פתרון שמוחלף על ידי אינספור פתרונות טובים יותר. העובדה היא שההמצאה של S2 יוצרת מחדש באופן מתמשך הן את S1 הן את התביעה. הדבר היחיד שהמערכת זקוקה לו הוא הצרכן: סובייקטים המוכנים לתרגם את ה-\$ הבלתי-הרמוני שלהם במונחים של הפער בשוק המתואר באמצעות S2, ומאמינים ב-S1.

¹⁰ לאקאן (1969-1970, עמ' 110) מצביע על כך שהציווי של המדע מתמצה ב"להמשיך לדעת בתחום מסוים".

יותר מכך, השינוי בין S_1 ו- $\$$ חושף משהו על מה שנלקח ברצינות. בשיח האדון, המסמן נלקח ברצינות: S_1 מאומץ, וסביב מסמן זה נוצר עולם של מראיות עין דרכו פונים אל האחר וההתענגות, שזה מה שהחץ האופקי העליון מציין. לעומת זאת, בשיח של הקפיטליסט, אי הנחת היא הדבר שנלקח ברצינות. במובן זה, שיח הקפיטליסט דומה לשיח ההיסטורית (איור 6).

איור 6 - שיח הקפיטליסט ושיח ההיסטורית (מבוסס על: לאקאן, 1972, עמ' 40).

עם זאת, בשיח ההיסטורית, אי הנחת מופנית אל אחר אשר, כסמכות, מונח להיות מי שיש לו את התשובה (S_1). זה מתבטא בחץ האופקי. תנועה כזו בכיוון האחר נותרת חסרה בשיח הקפיטליסט. בשיח ההיסטורית התנועה אל האחר מחברת את אי הנחת או הופכת אותה לקהילתית. אי הנחת הופכת לנושא שהאחר אחראי לו במידה שווה. בדרך זו, נוצר האיווי כמימד בלתי-פתיר שצריך להיות מוכר על ידי האחר. דוגמא קלאסית לכך ניתן למצוא בחלומה של אשת הקצב שפרויד דן בו ב'פירוש החלום'. האישה בסיפור אינה מוצאת שום דבר מהנה יותר מאשר אכילת קוויאר, אך אסרה על בעלה לתת לה קוויאר. באותו אופן, האישה הזו יודעת שחברתה אוהבת סלמון יותר מכל והיא חולמת חלום בו היא לא יכולה לקנות סלמון. במובן זה, סירוב לאובייקט של הסיפוק מגן על הסובייקטיביות שלה. זה מאפשר לה לנסח שאלות מעל ומעבר לדג ולביצים שלו: השאלה של מה עושה אישה למושכת והשאלה באשר למה מתאוה בעלה. שאלות מסוג זה יכולות להיות מנוסחות רק במידה שסיפוק מידי נדחה. השימור של החסר יוצר מרחב לשאלות אודות אהבה וזהות.

שיח הקפיטליסט מציית להגיון אחר, בכך שהוא מתייחס לאיווי כאילו היה תביעה מתוסכלת. הוא ממיר איווי לפתרונות, משמע האיווי לא נתפס כתמיכה של סובייקטיביות, אלא נתפס רק כתביעה שיש לרצות. 'למה כל האומללות', ישאל ההגיון הקפיטליסטי: הרי אפשר פשוט לקנות קוויאר וסלמון, הלא כן? בדרך זו, שיח הקפיטליסט ממלא את המרחב עבור שאלות הנוגעות לאהבה ולאיווי: לאקאן אומר "כל סדר, כל שיח הדומה לקפיטליזם, משאיר בצד את מה שאנו מכנים בפשטות דברי האהבה, ידידי. אתם מבינים, זה פשוט כלום" (לאקאן, 1971-1972, הרצאה מה- 6 בינואר 1972). בתוך שיח זה שיסוע סובייקטיבי לא נראה כמופע של אמת סובייקטיבית לאורך קווי המתאר של הלא-מודע, אלא כמצב של משבר קבוע שעל הסובייקט להפטר ממנו (Pavón-Cuellar, 2009).

כאשר הכול הוא ריצוי של תביעות, משהו בשורשי הקשר החברתי הולך לאיבוד (Declercq, 2006). החיפוש הקשור בחיים עם שאלות קיומיות ("מי אני?!" "מה אתה רוצה ממני?") מוחלף בחיפוש אחר פתרונות בהתמודדות עם מתח גופני, ואחר חוויות של מימוש. ואולם לדעתו של לאקאן, בסיכומו של דבר התוצאה הסופית של שיח הקפיטליסט ושיח האדון דומה. שניהם מסתכמים בייצור אובייקט a ; רכיב ליבידינלי גופני איג'וני (nonsensical) שנוצר על ידי השימוש במסמנים, אבל לא מיוצג באמצעים של המסמן.

כיצד יכולים אנו להבין את הרעיון של ייצור אובייקט a באמצעות שיח הקפיטליסט? באורח אופייני, שיח זה מניח צרכן ($\$$) הרוכש סחורות או שירותים בשוק (S_1), ומשלם עבורם בהתאם לערך החליפין שהשוק מכתב. כאשר הצרכן רכש או צרך את המוצר, ערכו יורד לערך השימוש שלו. ה- S_1 שבבעלות הצרכן כעת מובא לדיאלוג עם שאר המסמנים שמאכלסים את עולמו (S_2). דבר זה אינו מייצר כל כך הרבה הנאה או סיפוק, אבל תמיד מציין תהליך של התפכחות:

בסופו של דבר מוצר הצריכה הינו חפץ מלאכותי (artifact) בין חפצים מלאכותיים (artifacts); מסמן בין מסמנים. משהו שהיה בעל ערך שיוחס לו בעת רכישת המוצר, כשהוא היה עוד בשוק, ושאיינו יותר כאשר הצרכן רוכש את המוצר: הסחורה אף פעם לא מעבירה את התקווה לסיפוק ותמיד "הסחורה לעולם אינה מגשימה את התקווה לסיפוק המקווה" ו"מוקפת תמיד בהילה של אכזבה שבה תשוקה נכזבת ממשיכה בכאב" (Bryant, 2008, p. 14). הזוהר המצופה אבוד, לכן למוצר יש גורל אחד בלבד: בזבוז. לכן, באותו קו עם Mura (2015, עמ' 166), אפשר לטעון ש"הייצור והצריכה של הצלחה וסיפוק עשויים מאותו חומר בשיח הקפיטליסט כמו הייצור והצריכה הן של כישלון והן של ריקנות". מה שמיוצר זה התענגות-עודפת, אשר, בשלב הבא, מלבה את ה- Unbehagen או משבר ברמה של האינדיבידואל. החץ מ-a ל-\$ בנוסחה (תרשים 5) מבהיר שאובייקט זה נטפל אל הסובייקט, ששוב יוצר את התנועה מ-\$ ל-S1. לפיכך, מהי תשובת שיח הקפיטליסט לאי הנחת שגררה צריכה קודמת? עוד צריכה! כפי שצוין למעלה, לדעתו של לאקאן הסירקולציה המתמשכת בתוך מעגל השיח של הקפיטליסט מכלה את הסובייקט (לאקאן, 1972, עמ' 48). מה שבאמת מתכלה בשיח הקפיטליסט הוא האיווי עצמו: "הסובייקט מושהה על פני השטח הבלתי-מקודד של מעגליות סותרת בין הצלחה לכישלון, שביעות רצון לריקנות, אשראי חסר גבולות וחוב חסר גבולות" (Mura, 2015, p. 170).

כמו בשיח הקפיטליסט, בשיח ההיסטרית הסובייקט גם מושפע מ-a (תרשים 6). אולם, בניגוד למה שמתרחש בשיח הקפיטליסט, \$ נקבע גם על ידי S2. המשמעות של זה היא שבשיח ההיסטרית ידע לא מודע בעל מעמד של התענגות-עודפת קובע את הסובייקט. בניגוד, בשיח הקפיטליסט, קביעה כזו נעדרת. אכן, תחת "ניצול קפיטליסטי" כולנו "פרולטרים" מכיוון שאנו מנושלים מהידע שלנו, אומר לאקאן (1969-1970, ע. 33). כאן, הידע שבונה את הלא מודע, ושקובע שהסובייקט מוסט מהמסלול: "מה, שבסוג של חתרנות, מוחזר אליו זה משהו אחר – ידע של האדון" (לאקאן, 1969-1970, ע. 33). כפי שברונו (Bruno, 1993) מציין, זאת הסיבה שהסוכן בשיח הקפיטליסט (\$) אינו כל כך סובייקט משוסע, עם הלא מודע שלו משיח ההיסטרית, אלא אינדיבידואל שמוטרד על ידי רכיב שיש לו יחס-להתענגות (a), שאינו נקבע על ידי ידע לא מודע. לאקאן מסמך את האינדיבידואל הזה שמנושל מהידע הלא מודע שלו כפרולטר (Declercq, 2006).

שיח הקפיטליסט מצביע על יחס ייחודי בין הסובייקט (\$) והאובייקט (a), שכפי שהחיצים מצביעים, הוא המרכיב היחיד שמשפיע על הסובייקט. לחיות במונחים של שוק השירותים והפתרונות (S1 → S2) אינו מספק את הסובייקט, כמקוּוה מהתנועה מ-\$ ל-S1, אלא מעורר מתח גופני. צריכה אינה מספקת תביעה או איווי, אלא מרוממת וסוחטת את האינדיבידואל, שנרדף על ידי אובייקט שמהווה מקור משיכה חזק עבור הסובייקט.

דוגמא ליחס כזה ניתן למצוא ביחסו של המהמר למשחקו. המהמר יודע שהמשחק לא ייתן לו סיפוק מלא, אולם, בו בזמן הוא מכחיש את החסר הזה ומרגיש נמשך לזוהר שעליו המשחק מרמז. בירג (Bjerg, 2009) מתאר זאת היטב: "הוא [המהמר] משייך למשחק מבט מסוים שדרכו עולם האובייקטים מסתכל עליו חזרה. בביטוי "המזל מחייך אליו" (Fortune Smiles at him) ישנו רעיון של כוח מסוים (המזל) שמתייחס (מחייך אל) בדיוק אליי. באופן זה, המשחק רואה משהו מיוחד במהמר, שאחרת אינו נראה". המהמר הופך את המשחק לפְּטִיש, ובכך המשחק קוסם (appeals) לו ודוחף אותו לשחק בו. באופן רחב יותר, אותו הדבר נכון גם לצרכנות הקפיטליסטית. הצרכן יודע, באופן הגיוני, שהצריכה לא עושה אותו שמח, אך עדיין בו זמנית הצרכן מרגיש שהוא נמשך על ידי משהו נשגב, שהוא מקווה שיוכל להשיגו באמצעות השוק (S1). שיווק ופרסום מנצלים את הפטישיזציה הזו. מה שהצרכן אינו מבין בינתיים, זה שמה שגורם לו לחלום על הנשגב זאת סיבה אבודה (Lost Cause) (a) שלא ניתן לקבלה חזרה באמצעים של שיח.

מנקודת מבט קלינית, מעבר זה משיח האדון לשיח הקפיטליסט נוכח בשינויים מסוימים בפסיכופתולוגיה של ימינו, והוביל להרבה דיונים בקרב לאקאניאנים, המתייחסים למה שהם מכנים, סימפטומים בני זמננו (e.g., Miller, 1993; Loose, 2002; Verhaeghe, 2004, 2014; Voruz and Wolf, 2007; Goldman-Baldwin et al., 2011; Redmond, 2013). סימפטומים אלו, הכוללים התמכרות, פאניקה או מצבים גבוליים של תפקוד אינם נחשבים כמבנים מטפוריים

שנדרשים לפיענוח, אלא כביטויים סובייקטיביים של-, ותגובות ל-, הצפה של התענגות-עודפת (לדוגמא: מתח גופני בעל השפעה הרסנית על הנפש (mentally devastating corporeal tension)). במילים אחרות, סימפטומים אלו כבר לא משקפים בעיקר קונפליקט ובלתי אפשריות ביחס אל האחר, אלא משבר בתגובה לעימות עם האין-יחס הבסיסי.

הפתרון של לאקאן: הקדוש

באיזו מידה מציעה הפסיכואנליזה דרך מוצא משיח הקפיטליסט, והאם היא יכולה לחתור תחת היחס הפרטיקולרי של הצרכן לאובייקט a? בהקשר זה, במאמר 'טלוויזיה' (1974), גרסה ערוכה על ידי ז'אק אלן מילר של ראיון טלוויזיוני, החשיבה של לאקאן על דמות "הקדוש" מעניינת ביותר (ראו גם ברונו (Bruno, 2010)). בקטע מתוך הטקסט המורכב הזה, לאקאן (1974, ע. 19-20) משווה את הפסיכואנליטיקאי לקדוש ומסיק את הדברים הבאים: "ככל שירבו הקדושים – ירבה הצחוק. זהו העיקרון שלי, למצוא את הדרך אל מחוץ לשיח הקפיטליסט – מה שאין בכוחו לחולל שיפור והתקדמות, בפרט אם הדבר חל על מעטים בלבד" (לאקאן, 1974, ע. 24 (ע), 20(צ)). הערה זו לא רק מדגישה את אי השוויון החברתי שהקפיטליזם מרמז עליו אלא היא מדגישה שהסובייקטיביות העכשווית אינה חייבת להישאר שבויה בהגיון של שיח הקפיטליסט. ואכן, מנקודת מבטו, הפסיכואנליזה מציעה אפשרות מוצא החוצה מהמסע המשגע שאליו השיח החמישי מוביל. בנקודה זו הוא מציין את ההערה הבאה: "אז בואו ונפנה אל הפסיכואנליטיקאי ולא נבזבז זמן... מכיוון שאין דרך טובה יותר מלמקם אותו באופן אובייקטיבי ביחס למה שבעבר נקרא: להיות קדוש" (לאקאן, 1974, ע. 19). ההתנהגויות הקדושות שיש לו בראש אין להן דבר עם היות רחום או עם עשות טוב. לאקאן הבדיל כבר באופן ברור אתיקה כזו של צדקה מהאתיקה של הפסיכואנליזה במהלך דיון על הקדוש מרטין הנוצרי (Saint Martin) בסמינר VII (1959-1960). מאוחר יותר ב'טלוויזיה', לאקאן חוזר לרעיון זה: "העניין של הקדוש, לשים זאת באופן ברור, הוא לא צדקה (Caritas)" (לאקאן, 1974, ע. 19). בהדהוד כתבים של החכם הטואואיסטי, כמו גם של הפילוסוף בן המאה ה-17 בלתזר גרסיאן (Baltasar Gracián), לאקאן ממקם את הפעולות של הקדוש ביחס לרעיון של היבדלות: "הקדוש הוא הסירוב של ההתענגות" (לאקאן, 1974, ע. 20, 2015 (Dulsster)). כלומר, הוא ממקם את הפעולה של הפסיכואנליטיקאי מחוץ לשוק של ההיצע והביקוש, ומחוץ למשחק של התרוממות הרוח והאכזבה. העבודה הפסיכואנליטית צריכה להימנע מלהגיב באופן סימטרי לצרכן תר-פתרון ועליה לשים בצד באופן קיצוני את האופן האשלייתי של הסיפוק שעליו מרמז שיח הקפיטליסט.

הפתרון שהוא מקדם לקדמת הבמה כולל הצמדות עיקשת לשיח של הפסיכואנליטיקאי. זה אומר שמצד אחד על האנליטיקאי לגלם את אובייקט a, ולהאניש את הסיבה האבודה או הצד-המושפל של אובייקט a: "הוא משמש כפסולת" (לאקאן, 1974, ע. 22 (ע) 19(צ)). אכן, אל לו לאנליטיקאי להיות מסוחרר על ידי האובייקט (Stirred by the object), כפי שקורה לצרכן (\$), ואל לו לייצג עצמו כפתרון הנעלה (S1) למשבר של הסובייקט. אלא, שעל האנליטיקאי לקחת בחשבון את המבוי הסתום של האין-יחס, ולאתגר את הסובייקט לגשת אל האובייקט a בדרך אחרת. מכאן ההתייחסות של לאקאן לצחוק של הקדוש: הצחוק הינו עד לטבע הזמני של ההתענגות העודפת. הצחוק של הקדוש מבהיר שהתמודדות נכונה עם אובייקט a אינה שוכנת בניסיון האינסופי להשיג פתרון, אלא במציאת סינטום או דעת-עשות (savoir-faire) ביחס לעודף ההתענגות המטריד. (ראו גם Verhaeghe and Declercq, 2002; Voruz and Wolf, 2007).

מצד שני, ובקשר קרוב למיקום שאובייקט a ממלא, לאקאן מציע שעל הפסיכואנליטיקאי ליצור פלטפורמה שבה השיסוע המבני של הסובייקט יכול להיות מהובר, וזה מתכתב עם המיקום של ה \$ במקום של האחר בשיח של הפסיכואנליטיקאי. בשיח הקפיטליסט, ישנה אמונה כי השיסוע הסובייקטיבי הוא מקרי ובר תקנה. הפסיכואנליזה, בניגוד לזה, מניחה שהשיסוע הסובייקטיבי הוא אינהרנטי לקיום האנושי ומצביע על הלא מודע. לכן, הפסיכואנליטיקאי ממלא את המקום של האובייקט: "ובכן, על מנת לגלם את מה שהמבנה מצריך, כלומר, לאפשר לסובייקט, לסובייקט של הלא מודע, להיות הוא עצמו סיבת איוויו של הסובייקט" (לאקאן, 1974, ע. 22 (ע) 19(צ)).

גם בשיח הקפיטליסט וגם בשיח הפסיכואנליטיקאי ניתן להבחין ביחס ישיר בין האובייקט a והסובייקט השסוע (\$→a). אולם, כפי שברונו (Bruno, 2010) מציין, יש שונות בעמדות שבהתאמה, ולחץ המקשר יש מעמד שונה. בשיח של הפסיכואנליטיקאי ישנו חיבור בין הסוכן והאחר (מצוין על ידי קו אופקי), שבאמצעותו מותקן קשר שמצוין על ידי האין-יחס. בשיח זה a נגלית כעֵרְבָה לפער ב\$. בניגוד לכך, בשיח הקפיטליסט, a היא עודפות רודפנית שמעוררת Unbehagen (אי נחת) בסובייקט ומניעה את הקנייה המתמדת של פתרונות חדשים.

שיח הקפיטליסט בפרקטיקה הקלינית: ברכה או קללה?

כיצד התבוננויות אלה מיתרגמות לעבודה הקלינית? אחקור שאלה זו בעזרת שתי ויניטיות קליניות. הראשונה - ניק - נוגעת למקרה שאותו אני ממקם במבנה הקליני של הנוירוזה האובססיבית. השנייה - מארק - נוגעת למקרה המעיד על המבנה הקליני של פסיכוזה אוטיסטית (Strubbe, 2011)¹¹. בדיון בשתי הוויניטיות, לא אדון בפרטים של האבחנה. יש לקוות שהמקרים ידגימו, מבחינה קלינית, ששיח הקפיטליסט יכול בו בזמן להשחית ו/או להגן על הסובייקט. במבט ראשון זה סותר את לאקאן, אשר הדגיש את השפעתו המשחיתה של הקפיטליזם. עם זאת, במקרה של פסיכוזה, שבה הדרה אפריורית מהשיח ניצבת בחזית, הדבר עשוי להיות שונה.

כאשר לאקאן דן בשיח הקפיטליסט, הוא מציג אותו כאופן של זיקה לזולת אשר, חלקית לפחות, מחליף את שיח האדון המסורתי. שיח הקפיטליסט משנה את האופן שבו הסובייקט נוצר, ומעורר סימפטומים מסוג חדש, יחד עם פניות לעזרה הנושאות אופי צרכני. מה שמאפיין את הפניות הצרכניות לעזרה הוא שהן מתעלמות מן האמת הלא-מודעת. בנוסחה של השיח, הדבר משתקף במיקומו של החץ השמאלי. אכן, בנוירוזה, האתגר המרכזי בעבודה הקלינית הוא בהבאת האנליזנד לחקור את הגורמים הלא-מודעים לאי הנחת הסובייקטיבית שלו, ובכך לרמוז על פנייה אל עבר ארבעת השיחים. בסופו של דבר, לאקאן (1969-1970) מצביע על כך ששיח האדון לא רק מהבר את הקשר החברתי הבסיסי, אלא גם מבטא כיצד פועל הלא-מודע (Clemens and Grigg, 2006): מסמנים (S1) אשר מחליקים באופן אקראי אל הדיבור מאתגרים את הידע (S2) שיש למישהו אודות עצמו, ובכך יוצרים את המימד של הסובייקט השסוע (S), יחד עם התענגות-עודפת (a), המניעים היבור בלתי פוסק של מסמנים כאלה (S1).

לעומת זאת, בפסיכוזה, הסובייקט ממוקם בעיקר מחוץ לשיח. במאמר שלו (1973b, *l'étourdit*, עמ' 490), טוען לאקאן כי בפסיכוזה אין שיח מבוסס אשר מייצג את הסובייקט¹². נובע מכך שכדי להתמודד עם האין-יחס, נדרשת המצאה של מראית-עין שתיתן יציבות (Miller, 2004). אכן, בפסיכוזה מראית-עין שמייצגת את הסובייקט ומאפשרת קשר חברתי, אינה מותקנת דרך השיח ומכאן שיש לכוון אותה בפועל, דרך אקט מומצא. על ידי אימוץ של מראית-עין עין ודבקות אדוקה בה, נמנעים עימותים עם האין-יחס. לדעתי, שיח הקפיטליסט מעודד סוג מסוים של מראית-עין אשר יכולה לפעול כתמיכה בפסיכוזה: הפרסונה של הצרכן שתר את השוק אחר פתרונות שעשויים לפתור חוסר שביעות רצון. שיח הקפיטליסט פותח שוק של פתרונות למצוקה ובכך נמנע עימות עם האין-יחס היסודי ועם שאלות בסיסיות כמו "מי אני" או "מה אני רוצה?". במקרה של פסיכוזה, הימנעות מעין זו היא פונקציונלית מכיוון שחסר המסמן שמאפשר לגשת לנושאים אלו, כפי שמבהירה ההנחה של לאקאן בדבר הדחייה (Lacan, 1959; Vanheule, 2011; Redmond, 2013). מנגד, כאשר מראית העין מאותגרת באופן רדיקלי ומפסיקה לתפקד כציר שסביבו הזהות יכולה לסוב, הסובייקט מורד למעמד של אובייקט ביחס להתענגות גרגרנית שאינה נסבלת.

אני חוקר את הרעיונות הללו בשני המקרים שלהלן.

ניק הוא אדריכל מצליח, בן 35, שבתחילה נועץ בי בגלל שחיפש הקלה משני סימפטומים: הוא סובל מ ADHD, שגרשתו הבחינה בו לראשונה ושהמשך אובחן על ידי פסיכולוג, והוא סובל מבעיות מיניות עם בת זוגו הנוכחית,

¹¹ בתיאור המקרה המקורי, הקישור עם תיאורית השיח של לאקאן בכלל, או עם שיח הקפיטליסט בפרט, לא נעשה.

¹² "l'hors-discours de la psychose" (Lacan, 1973b, p. 490).

אשר נגרמו כפי הנראה, כפי שהוא מסביר, כתופעת לוואי מהתרופה (ריטלין) שהוא נוטל. ביחס להיסטוריה שלו הוא מזכיר גירושים לפני כשנה ומעיד על כך שהוא עדיין שומר על קשרים מצוינים עם אשתו לשעבר. השעמום הביא אותם להיפרד, הוא אומר. התרופה עזרה לו להבין שהוא לעתים קרובות מאבד ריכוז וסובל מקשיים לארגן את חייו.

בהתייחס ל ADHD שלו, ניק מתלונן בפרט על חוסר יכולתו לשמור על ריכוז לאורך זמן, דבר שמפריע לו בעבודה וביחסים החברתיים. הוא כל הזמן מוסח ובאי-שקט, והוא מבקש פתרון במיוחד לבעיית האי-שקט שלו. אכן, במבט ראשון ניצבת בחזית שאלה של פתרון-בעיות: ניק מעוניין להתמודד עם המתח הגופני שמציק לו. ניק מוכן לקחת חלק בטיפול בדיבור, אך בסופו של דבר הוא רוצה תשובה: שאלות שהוא חוזר עליהן באופן תדיר כוללות "האם באמת יש לי ADHD?", "האם התרופה טובה עבורי?", "איך אני יכול להתמודד עם ה ADHD?" כך, נראה שעמדתו של ניק שונה מזו שפרויד הבחין במחקרים בהיסטוריה. פרויד, בשימוש שעשה בהיפנוזה, רצה לגשת לסימפטומים מסוימים שמהם סבלו המטופלות שלו, אך במקום שתמקדנה את תשומת ליבן בסימפטום, הן דיברו בהרחבה על חוויות שמסביב, מה שהביא את פרויד בסופו של דבר לשנות את השיטה שלו. גישתו של ניק שונה בכך שמצד אחד הוא מוכן לדבר, אך מצד שני, הוא מצפה שאחרי הדיבור אציע לו פתרון, שהוא: איזה S1 שעשוי לפתור את אי הנחת (\$). המתעוררת סביב העוררות המציקה שהוא חווה (a). על פי לוגיקה זו, אי-נחת סובייקטיבית היא משהו שניתן לנהל; לא משהו שאותו יש לחקור בפירוט כי הוא יכול לגלות מי הוא אותו אחד, ומכאן המגבלה באיווי לדבר.

מה שמכריע בעבודה אנליטית בהקשר לנירוזה הוא שאנו מכוונים לשינוי ביחס לתביעה הצרכנית לפתרונות. כאשר חוזרים ומזמינים את האנליזנד לדבר על מצבים הקשורים בחוויה של חוסר הרמוניה, מתממש מעבר לשיח ההיסטורי. מעבר כזה מרמז כי אי הנחת מהאין-יחס לאחר אינו קבור עוד תחת חיפוש מטריף של פתרונות, אלא מובא לביטוי בהדרגה כנקודה שבה ממוקם הסובייקט. ואכן, בשיח של האנליטיקאי אי הנחת של האנליזנד נלקח ברצינות, במטרה לגלות מסמני מפתח סביבם מהבר האנליזנד את הבחירות בחיים.

ככל שבאות לביטוי סוגיות חדשות, הקונפליקט נוצר בחוויית העצמי שלו. ראשית, ניק מביע מועקה עמוקה על כישלון ביחס לאנשים אחרים, במיוחד ביחס לאשתו לשעבר, לפרטנרית הנוכחית ולאמו. הוא רוצה שהדברים יסתדרו, הוא נמנע מקונפליקט, ומתאר עצמו כ"מְרָצָה". הוא מנסה כל הזמן לנסות לנחש מה אנשים אחרים רוצים, ואז פועל, במטרה לתת לאנשים את מה שהוא מדמיין שהם רוצים. ניק פשוטו כמשמעו כמעט, שואף לרצות מה שאחרים רוצים, ובמילוי תביעה זו, כפי שפורטה לעיל, מעיד על האופן בו מעוצב האיווי תחת הקפיטליזם. לדוגמה, כאשר מבשל בערב הוא אף פעם אינו יודע מה הוא רוצה ומחפש רמזים לגבי המנה שהוא מניח שאחרים רוצים. באופן דומה, הוא מסביר, שעד אז מעולם לא הביע העדפות לגבי יעדים לחופשה. מה שנהג לעשות זה להקשיב להעדפותיה של אשתו, ואז לתכנן את החופשות שלהם סביב זה, באומרו לעצמו שהוא רוצה מה שהיא רוצה. מראית העין של העדפה סובייקטיבית או חוסר הרמוניה (\$) שנצפו באשתו אינה מובאת לדיאלוג בתוך הקשר החברתי, כפי שקורה בשיח ההיסטורי. במקום זאת, ניק מזדהה עם זה, ומכוון מיד להרוות אותה עם תשובה. בדרך זו הוא לא רק ממית את האיווי, בכך שמפחית אותו למעמד של תביעה, אלא גם נמנע מלהביע את העדפותיו, שיציגו אותו בעמדה של מתאוה ביחס לאחרים. "אני לא רוצה לשבש את העונג של האחר", הוא אומר. באופן פרדוקסלי, החיפוש הזה אחר ריצויים אין לו השפעה של סיפוק לאורך זמן, אלא מעורר תחושת אי-נוחות ושל שעמום ביחסים קרובים.

ככל שמצבים דומים חוזרים בדיבורו, בפגישות הבאות נוכח ניק לדעת שבשנים בהן היו נשואים, הוא ואשתו מעולם לא התווכחו. יתר על כן, באותן שנים, הסימפטומים שלו של חוסר קשב וריכוז, שאשתו לשעבר הבחינה בהם, הגיחו לראשונה לקדמת הבמה. כשדיברה איתו, לא היה מסוגל להתמקד זמן רב במה שהיא אומרת. מוחו נסחף לנושאים אחרים, והוא חסר שקט. בסופו של דבר, הוא ואשתו לשעבר איבדו עניין אינטימי זה בזו. המשיכה המינית ההדדית התפוגגה וללא מחלוקת נוספת נפרדו. באופן יוצא מן הכלל מה שהיה חסר ביחסים שלהם היה מאבק ברור או חיפוש דרכים לניהול האין-יחס בבסיסו של הקשר ההדדי. אפשר לטעון, במונחי התיאוריה של לאקאן, שבני הזוג התארגנו על פי שיח הקפיטליסט, כאשר ניק בתפקיד הצרכן שמעצב את האיווי שלו לפי העדפותיו של האחר, ומחפש פתרונות אשר פותרים חוסר סיפוק. בעיניו, חוסר סיפוק הוא לא משהו שאפשר לדון בו, אלא משהו שצריך לנהל.

יחד עם זאת, הפתרונות שהוא מציג בפני אשתו מספקים את האיווי שלה רק באופן זמני. בסופו של דבר, פתרונות אלה עוררו בפשטות אי שביעות רצון נוספת מצידה (S2), שעמיתה אותו עם התענגות-עודפת (a) שלא היה מסוגל להיפטר ממנה, כפי שבא לידי ביטוי בחוסר מנוחה וקשיי קשב. בכל זאת, עצם ההתייחסות לאופני ההתייחסות הרגילים שלו לאשתו מרמזת על מעבר לשיח ההיסטורית. דרך ההתייחסות אליה אינה ברורה לו עוד, אלא הופכת להיות מושא של חקירה והתבוננות. במונחים של בעיות המיניות שלו במערכת היחסים הנוכחית, שניק בהדרגה מתחיל לדון בה בפירוט, ניתן להבחין בהיגיון דומה. מצד אחד, ניק מביע רגשות שמחה עם בת זוגו החדשה, המעידים על כך שהפגישה איתה באמת העשירה את חייו, ועוררה את היצירתיות שבו. מצד שני, הוא סובל ממיניות לא מספקת. תוך כדי ליבון המצב הפרטיו, מתברר כי לשותפתו החדשה יש למעשה כמיהות מיניות חזקות, ולעתים קרובות היא משתוקקת למין בזמן שהוא אינו במצב רוח לזה. בדרך כלל, ניק נכנע ומתחיל לחבק אותה, מה שמעיד על ניסיונו להתאים את תשוקתו לזו שלה, ולעסוק בחיפוש אחר סיפוק. יחד עם זאת, בשלב זה גופו כושל מלציית לרצונו, מה שמוביל לקשיי זקפה. קשיים אלה מעידים על האיווי הלא מודע שלו, שאינו מסופק באקט המיני. קשיי הזקפה חשפו את העמדה מוכוונת-הסיפוק הקיצונית שלו. האין אונות הפיזית מונעת ממנו לתפוס את מעמדו הרגיל בשוק הביקוש והיצע אנושי, מה שמעורר מצב של משבר (\$), שבגללו הוא שוקל לקחת תרופות לטיפול בבעיות זקפה. עמדתו הראשונית של ניק בהעברה תואמת לשיח הקפיטליסט, ומבקשת ממני לתת מענה לסימפטומים שלו. עם זאת, במהלך המפגשים הפסיכואנליטיים, ניכר שינוי בעמדתו. מספר התערבויות, כמו "למה להתרכז בלהיות מְרֵצָה?" או "לעולם לא תיפטר מהסימפטומים שלך, אלא אם תלמד כיצד שיהיה לך קונפליקט", מפתיעות אותו. מצד אחד, האנליטיקאי אינו נמצא בעמדת פותר-הבעיות שציפה לה: סימפטומים אינם זוכים לפתרונות מדויקים. מאידך גיסא, הוא מזהה פתאום את העמדה המכוונת לסיפוק שבדרך כלל הוא מגיע אליה, והוא מתחיל לתהות על מהו זה שקובע את מעשיו. בשלב זה הדיבור שלו מזכיר את השיח של ההיסטורית: ניק מפסיק לקחת את התרופה ל-ADHD; ומתחיל לדבר על יחסים ואירועים אופייניים במשפחה, על התקופה הסוערת שעובר עם בת זוגו ועל עבודתו כאדריכל. בעודי נאחז בשיח האנליטי בעצמי, ניק מבחין בכך ומתחיל לחקור את פרטי נטייתו לרצות, כשהוא עובר בהדרגה לשיחים אחרים ביחס לאחרים.

תפקודו של ניק בשורה אחת עם שיח הקפיטליסט מעיד על שלילת השיסוע הסובייקטיבי, שלילה שהשימוש הקפדני בשיח האנליטי פועל נגדה. זה מאפשר מעבר לשיח ההיסטורית, שבו ניק מתחיל לשאול על אופן התפקוד הסובייקטיבי שלו עצמו.

לעומת זאת, במקרה של מרק, לשימוש בשיח הקפיטליסט יש השפעה מייצבת.

מארק בן 43 מומחה ICT (טכנולוגית תקשורת ומידע), בתפקיד תחרותי בחברה בינלאומית. אחד מהתחביבים שלו, שהוא מחשיב כאובססיה, הנו צפייה בהנפשה יפנית, המכונה גם אנימה.

אבל לאחרונה, התרחש אירוע שהפך את חייו: המשטרה ערכה חיפוש בביתו ומצאה במחשב שלו תמונות פורנוגרפיות של קטינים. מארק המום ומוצף פניקה. הוא לא הבין שהוא עושה דברים לא חוקיים. לעתים קרובות יש רכיב מיני בסרטי אנימציה יפנית, ועל ידי הורדת סרטים אלה, הועתקו למחשב שלו גם תמונות פורנוגרפיות שהופצו תחת הכינוי "אנימה". מארק מודע לבעיה זו, אך הסיר את התמונות. יחד עם זאת, המשטרה עקבה אחר פעילותו ועקבה אחריו. מארק מוצף ומבולבל. אחרי הכול, הרעיון של לחיות בתוך גבולות החוק הוא עקרון יסודי שהוא מחזיק בו בחזקה. המשבר הסובייקטיבי שעובר מארק מבהיר כי אנימה תיפקד כמסמן אדון, העוזר לו למקם את עצמו בעולם.

מבחינה מקצועית, מארק עומד בראש מחלקה של חברה לטכנולוגית תקשורת ומידע ICT. בניהול הצוות שלו מארק יוצא מתוך ההנחה כי בדיוק כפי שאלגוריתמים גורמים למחשב לפעול, כך גם היחסים החברתיים מורכבים מאלגוריתמים. כל מה שאתה צריך לעשות זה ליישם את האלגוריתם החברתי הנכון בהקשר הנכון. בדרך זו למד כיצד ליצור קשר עין; שם לב כי בדיון בדברים אינך צריך להתעקש יותר מדי זמן; ומצא כי ההומור פירושו לומר את ההפך ממה שאתה מתכוון. האלגוריתם הינו מסמן אדון (S1) שהוא, כצרכן (\$), מאמץ בקלות כי זה אמור לחשוף את

האמת על איך מתפקדים יחסי אנוש. עם זאת, הגישה האלגוריתמית שלו אינה מושלמת. יום אחד שאל אותו עמית איך הוא מרגיש כשהוא עובד בלחץ חזק. מארק מעולם לא חשב על הסוגיה הזו, ונדהם מהשאלה.

מארק טוען כי דימויים חזותיים חשובים לו, וכי יש לו זיכרון צילומי. יום אחד היה עליו להרכיב מכשיר העשוי מלמעלה מ-30 חלקים. לא היו לו שום הוראות, ובתחילה לא היה מסוגל לעשות זאת. אחר כך בעודו נוהג במכוניתו ראה פתאום את הפתרון, ויכול היה לתקן את המכונה ב-30 שניות. "ישנם יתרונות להיות אוטיסט", הוא אומר. חשוב לציין, במישור זה לאנימה היה תפקיד חשוב עבור מארק. הוא מסביר כי גירויים חזותיים מציפים לעתים קרובות, וכי הוא זקוק לתמונות אנימה על מנת לעבד דימויים אחרים שמתמודד אתם. לדוגמה, יחסים חברתיים נוטים לבלבל אותו לעתים קרובות, ואנימה עזרה לו לארגן את עולמו: "זה היה לי המודל של העולם. אנימה עוסקת לעתים קרובות בנושא האהבה. למדתי איך להתייחס לאישה, כמו לתת לה פרח ודברים כאלה. ללא ההנפשה לא הייתי פוגש את אשתי לעולם". היקום הבדיוני של אנימה פעל כמסגרת אינסטרומנטלית שעזרה לו לנהל יחסים עם אנשים אחרים. מנקודת המבט של תיאוריית השיח, אנימה הייתה S1 ששיקפה את האמת על האופן שבו מאורגנים יחסי אנוש, וסיפקה לו ידע אינסטרומנטלי (S2), שעזר לו להזדהות עם תפקיד הצרכן (\$) ובכך למנוע עימותים אכזריים עם האחר.

בהעדר אנימה, הוא הגיע לתוהו ובוהו. פתאום, פעולות של האחר עוררו בו אי נוחות גבוהה של מתח ורדיפה. התענגות-עודפת (a) דוחקת בו למצוא דרכים חדשות להתנהג כצרכן (\$) בשוק ההיצע והביקוש. במהלך פגישותינו, התכוונן "לדבר על רגשות בצורה לא רגשית". אכן, למארק יש מחשבה מדויקת אודות הפגישות שלנו: הן צריכות להיות תיבת תהודה עבור התבוננות רציונלית על נושאים רגשיים. הפונקציה שהוא מייחס לאנליטיקאי מורכבת מהיצע של במה עליה ניתן למצוא פתרונות רציונליים, הרחק מהסובייקט-האמור-לדעת המניע העברה בנוירוזה. גישתו תואמת את ההיגיון של שיח הקפיטליסט של לאקאן: המפגשים עם הפסיכואנליטיקאי מהווים שוק שהוא מחפש בו חלופות מתאימות לאנימציה היפנית האבודה.

מארק מוטרד במיוחד מעצם החיים עם אשתו. הוא אומר ש"הפקודות" שלה לעיתים סותרות, וזה קשה מאוד שכן אינו יכול אלא לנסות למלא אחר כל דרישותיה. במונחי שיח הקפיטליסט של לאקאן, מארק שואף למצוא S1 עבור כל דרישותיה של אשתו, שבאמצעותו הוא כסובייקט מזדהה (\$). עם זאת, מאז אובדן המסגרת של אנימה, הפתרונות שלו (S1) אבדו גם הם, מה שמותיר אותו ללא דרך מילוט מההתענגות העודפת (a) המציפה אותו: "הפקודות שלה ממש מכלות אותי", הוא אומר. ואכן, ללא מסגרת האנימה הוא נעשה מזוהה כאובייקט ההתענגות עבור האחר, עמדה שהיא בלתי נסבלת וניתן לפתור אותה רק על ידי המצאת פתרון חדש.

תשובתו של האנליטיקאי לבעיותיו ולדרישותיו של מארק אינה מורכבת מכינון שיח ההיסטרית. בהתחשב במבנה האוטיסטי בתפקודו של מארק, תחקור הסובייקטיביות שלו אינה נראית הדרך לצאת מהכאוס שהוא מתמודד איתו. במקום זאת, האנליטיקאי מתמקד במציאת מסגרת אינסטרומנטלית חדשה, כזו שמארק יוכל לשוב ולהתמודד עם האין-יחס איתו הוא מתמודד ביחסו עם אשתו. במהלך הפגישות מארק שוקל פתרונות שונים. הוא מתגלה כממציא, אך נאחז במה שהאנליטיקאי חושב במונחים של תיקוף ההתאמה של מה שהוא ממציא.

סטנדאפיסטים מספקים חלופה ראשונה לאנימה. מארק הבחין בכך שלעתים קרובות הקומיקאים מתבדחים על ההבדל בין גברים ונשים ולמד מהם שנשים מבקשות לעתים קרובות דברים שגבר לא יכול לתת. לרעיון זה יש אפקט מרגיע, שעוזר למרק להתמודד עם תביעותיה של אשתו. לצד זה הוא מחזיק ברעיון שמחזור הווסת של הנשים מסביר איך הן חשות ומתנהגות. תובנה זו עוזרת לו למסגר את הביטויים הרגשיים של בת זוגו. לבסוף, מארק מתחיל לסווג את דרישותיה של אשתו לפי מערכת שעושים בה שימוש במקום עבודתו. כאשר הלקוחות מציגים דרישות ובקשות הן מסווגות באופן היררכי לפי הדחיפות שלהן. הדרישות "העיקריות" מחייבות פעולה ישירה, ואילו דרישות "טריוויאליות" ניתנות לפתרון כאשר אין המתנה של בקשות דחופות. מארק מסיק להפתעתו כי לא כל ה"פקודות" שמנסחת אשתו דחופות באותה מידה. בהתאם למאפיינים הצורניים, כמו גובה הקול, הקצב והעיתוי של מה שהיא אומרת הוא מסוגל לפרש את הדחיפות של מה שהיא מבטאת. פעולות שהיו קפריזיות בהתחלה הופכות להיות

צפויות, מה שפותר את חוויית הכאוס שהתעמת אתה. באותו קו של שיח הקפיטליסט של לאקאן, מערכת הסיווג מסייעת למארק למסגר את "פקודותיה" הגחמתיות של אשתו כתביעות, שאיתן הוא מזדהה (\$). עכשיו הוא מפעיל פתרונות אינסטרומנטליים (S1) המספקים לו ידע (S2) בנוגע לאחר. באמצעות עטיפת האחר ב S2, נמנעת ההתענגות של האחר אשר מצמצמת אותו לאובייקט בלבד.

סיכום

במאמר זה עמדתי על השקפותיו של לאקאן (1972) באשר לשיח הקפיטליסט, השיח החמישי שהובא אחרי ארבעת השיחים הקלאסיים. לדעתו, שיח הקפיטליסט החליף באופן חלקי את שיח האדון, מה שמבטא שינוי חשוב באופן שבו הסובייקט והאחר מתמודדים עם האין-יחס הבסיסי שלהם. שיח הקפיטליסט מרמז על הזדהות עם מראית-עין של הצרכן התר אחר פתרונות שיפצו על האמת של אי שביעות רצונו. עם זאת, חפצים המוצעים בשוק אינם יכולים לספק את שביעות הרצון המקווה ובמקום זאת מייצרים התענגות-עודפת, אשר מעוררת Unbehagen או משבר ברמה של הפרט. בנוירוזה שיח הקפיטליסט פועל כניסיון להתעלם מהאין-יחס המיני וממימד הלא מודע. כתוצאה מכך, עבודה פסיכואנליטית עם מטופלים התפוסים בשיח זה מציינת מעבר לשיח ההיסטורית, ומשום כך כיצד מתייחס האינדיבידואל לסימפטומים ולתלונות. הפסיכוזה, לעומת זאת, מסומלת בהדרה מראש של השיח. בפסיכוזה, שיח הקפיטליסט עשוי לספק מוצא מן העמדה הבעייתית של היותו רק אובייקט להתענגות של האחר. אכן, החץ הימני הפונה מטה בשיח הקפיטליסט יכול להתפרש כמייצג את המיקום של היותו אובייקט a ביחס להתענגות אמיתית (veracious). דרכי צרכן להתקשרות עם האחר עשויות להציע לאינדיבידואל מראית-עין ומוצא מהמבוי הסתום, כך שניתן יהיה לו להמציא דרך של התחברות לאחרים.

קו חשיבה זה מורה על כך שאין לפסול את שיח הקפיטליסט כשלעצמו. הדיון של לאקאן בשיח הקפיטליסט, לעומת זאת, ביקורתי במהותו. עם זאת, כיוון שהוא מאפיין את שיח הקפיטליסט כמוטציה עכשווית של שיח האדון, נראה כי לאקאן התמקד רק בנוירוזה, ולא דן בהשלכות על הפסיכוזה. אני מאמין שאם ניקח בחשבון גם את הניירוזה וגם את הפסיכוזה, שיח הקפיטליסט של לאקאן מציע מסגרת מבטיחה להבנת בעיות קליניות שבהן מה שאומרים "האדמיניסטרציה של ההתענגות" עומד על הפרק (Loose, 2002). כפי שהראו המקרים שנדונו במאמר זה, בעיות כגון ADHD ואוטיזם מצייתות להיגיון זה, אך התמכרויות, הפרעות אכילה והפרעות חרדה מסוימות עשויות להיחקר באופן פורה מנקודת מבט זו.

המאמר תורגם במסגרת פעילות 'מטווים' ברשת הלאקאניאנית. התרגום, פרי עבודתם של חברי הצוות:

ירון גילת, אמיר קופפרשמידט, גדעון בקר, רויטל ברנט, מלכה שיין.

- Bianchi, P. (2012). From representation to class struggle. *S J. Jan Van Eyck Circle Lacanian Ideol. Crit.* 5, 114–126.
- Bjerg, O. (2009). Too close to the money – A theory of compulsive gambling. *Theory Cult. Soc.* 26, 47–66. doi: 10.1177/0263276409104968
- Bracher, M. (1994). "On the psychological and social functions of language: Lacan's theory of the four discourses," in *Lacanian Theory of Discourse*, eds M. Bracher, M. W. Allcorn Jr., R. J. Corthell, and F. Massardier-Kenney (New York; London: New York University Press), 107–128.
- Bruno, P. (1993). Partition – Marx, Freud, Lacan. *Barca* 1, 19–58. Bruno, P. (2010). *Lacan Passeur de Marx*. Paris: Eres.
- Bryant, L. R. (2008). Žižek's new universe of discourse: politics and the discourse of the capitalist. *Int. J. Žižek Stud.* 2, 1–48.
- Clemens, J., and Grigg, R. (2006). *Jacques Lacan and the Other Side of Psychoanalysis*. Durham; London: Duke University Press.
- Declercq, F. (2006). Lacan on the capitalist discourse: its consequences for libidinal enjoyment and social bonds. *Psychoanal. Cult. Soc.* 11, 74–83. doi: [10.1057/palgrave.pcs.2100068](https://doi.org/10.1057/palgrave.pcs.2100068)
- Dulsster, D. (2015). De crisis en de position van de analyticus [crisis and the position of the analyst]. *Skripta* 29, 54–59.
- Goldman-Baldwin, Y., Malone, K., and Svolos, T. (2011). *Lacan and Addiction – an Anthology*. London: Karnac.
- Grigg, R. (2007). Semblant, phallus and object in Lacan's teaching. *Umbra* 1, 131–138.
- Lacan, J. (1959). "On a question prior to any possible treatment of psychosis," in *Écrits*, eds J. Lacan and J. A. Miller (New York; London: W. W. Norton), 445–488.
- Lacan, J. (1959–1960). *The Seminar of Jacques Lacan, Book VII, The Ethics of Psychoanalysis*. New York; London: W.W. Norton.
- Lacan, J. (1960). "The subversion of the subject and the dialectic of desire in the freudian unconscious," in *Écrits*, eds J. Lacan and J. A. Miller (New York, NY; London: W. W. Norton), 671–702.
- Lacan, J. (1968–1969). *Le Séminaire de Jacques Lacan, Livre XVI, D'un autre à l'autre*. Paris: Seuil.
- Lacan, J. (1969–1970). *The Seminar of Jacques Lacan, Book XVII, The Other Side of Psychoanalysis*. New York; London: W.W. Norton.
- Lacan, J. (1971). *Le Séminaire de Jacques Lacan, Livre XVIII, D'un Discours qui ne Serait pas du Semblant*. Paris: Seuil.
- Lacan, J. (1971–1972). *Le Séminaire de Jacques Lacan, Livre XIX, Ou pire*. Paris: Seuil.
- Lacan, J. (1972). "Du discours psychanalytique," in *Lacan in Italia 1953-1978. En Italie Lacan*, ed G. B. Contri (Milan: La Salamandra), 32–55.
- Lacan, J. (1972–1973). *Le Séminaire de Jacques Lacan, Livre XX, Encore*. Paris: Seuil. Lacan, J. (1973a). "Excursus," in *Lacan in Italia 1953-1978. En Italie Lacan*, ed G. B. Contri (Milan: La Salamandra), 78–97.
- Lacan, J. (1973b). "L'étourdit," in *Autres Écrits*, ed J. A. Miller (Paris: Seuil), 449–496.
- Lacan, J. (1974). Television. *October* 40, 6–50. doi: [10.2307/778337](https://doi.org/10.2307/778337)
- Loose, R. (2002). *The Subject of Addiction: Psychoanalysis and the Administration of Enjoyment*. London: Karnac.
- Marcuse, H. (1964). *One-dimensional Man: Studies in Ideology of Advanced Industrial Society*. London: Routledge.
- Marx, K. (1999). *Capital. A New Abridgement*. Oxford: Oxford University Press. McGowan, T. (2004). *The End of Dissatisfaction? Jacques Lacan and the Emerging Society of Enjoyment*. New York, NY: SUNY.
- Miller, J. A. (1993). Clinique ironique. *La Cause Freudienne* 23, 7–13. Miller, J. A. (2004). L'invention psychotique. *Quarto* 80/81, 6–13.
- Miller, J. A. (2005). A fantasy. *Lacanian Praxis* 1, 5–16.

- Mura, A. (2015). Lacan and debt: the discourse of the capitalist in times of austerity. *Philos. Today* 59, 154–177. doi: [10.5840/philtoday2015_21958](https://doi.org/10.5840/philtoday2015_21958)
- Pavón-Cuéllar, D. (2009). *Marxisme Lacanien*. Paris: Psychophores.
- Pavón-Cuéllar, D. (2011). Marx in Lacan: proletarian truth in opposition to capitalist psychology. *Ann. Rev. Crit. Psychol.* 9, 70–77.
- Redmond, J. D. (2013). Contemporary perspectives on Lacanian theories of psychosis. *Front. Psychol.* 4:350. doi: [10.3389/fpsyg.2013.00350](https://doi.org/10.3389/fpsyg.2013.00350)
- Regnault, F. (2005). Le Marx de Lacan. *La lettre mensuelle de l'ECF* 242, 4–6. Sennett, R. (2006). *The Culture of New Capitalism*. New Haven, CT: Yale University Press.
- Strubbe, G. (2011). Niet normaal? Go((sint)home. *Cahier* 2011, 37–48.
- Tomšič, S. (2012). Homology: Marx and Lacan. *S J. Jan Van Eyck Circle Lacanian Ideol. Crit.* 5, 98–113.
- Tomšič, S. (2015). *The Capitalist Unconscious. Marx and Lacan*. London; New York: Verso.
- Vanheule, S. (2011). *The Subject of Psychosis – A Lacanian Perspective*. London; New York: Palgrave Macmillan.
- Vanheule, S. (2014). Singularity and the real that cannot be written: on Lacan's use of Frege in his later work. *Filosofski Vestnik* 35, 131–147.
- Vanheule, S., and Verhaeghe, P. (2004). Powerlessness and impossibility in special education: a qualitative study on professional burnout from a Lacanian perspective. *Hum. Relat.* 57, 497–519. doi: [10.1177/0018726704_043897](https://doi.org/10.1177/0018726704_043897)
- Verhaeghe, P. (1995). From impossibility to inability: Lacan's theory on the four discourses. *Letter* 3, 91–108.
- Verhaeghe, P. (2004). *On Being Normal and Other Disorders – A Manual for Clinical Psychodiagnosticians*. New York, NY: Other Press.
- Verhaeghe, P. (2014). *What About Me? The Struggle for Identity in a Marked-based Society*. London: Scribe.
- Verhaeghe, P., and Declercq, F. (2002). "Lacan's analytical goal: "Le Sinthome" or the feminine way," in *Essays on the Final Lacan. Re-inventing the Symptom*, ed L. Thurston (New York, NY: The Other Press), 59–83.
- Voruz, V., and Wolf, B. (2007). *The Later Lacan: An Introduction*. Albany, NY: State University of New York Press.
- Žižek, S. (1999). *The Ticklish Subject: The Absent Centre of Political Ontology*. New York, NY: Verso.
- Žižek, S. (2006). *Jacques Lacan's Four Discourses*. Available online at: <http://www.lacan.com/zizfour.htm>

i במקור:

Vanheule, S. (2016). Capitalist discourse, subjectivity and Lacanian psychoanalysis. *Frontiers in Psychology*, 7:1948.

Available at: <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2016.01948>

ii המחלקה לפסיכואנליזה וייעוץ קליני, אוניברסיטת גנט, גנט, בלגיה.